

VOORAF

Huis dat een levend lichaam wordt als wij er binnengaan...

Bert Glorie (eindredacteur ad hoc)

Een regel uit een lied van Huub Oosterhuis dat door bisschoppelijke sensoren als minder passend voor de liturgie wordt beschouwd. Ik herkauw de regel en denk: een mooi beeld voor de kerk. Dat huis, dat huis voor de ziel wordt een levend lichaam... voor kerkopbouw blijft het een passende metafoor.

‘Levend Lichaam’, het kloekke boek van Rein Brouwer en consorten, werd in 2007 als een steen in onze vijver geworpen en veroorzaakt nog steeds kringen. Midden in dit blad leest u er meer over, in een prikkelend artikel van Jan Hendriks. Hij poneert vijf stellingen waarmee hij oikodomek definieert en afzet tegen praktische ecclesiologie. Hij constateert dat er aan de universiteiten nauwelijks nog beoefenaars van de kerkopbouwkunde zijn. Praktische theologen winnen terrein en daarmee krijgt ook in de vakliteratuur de beschrijvende ecclesiologie de overhand. Aan drie vakgenoten zal worden gevraagd in het volgende nummer van de Nieuwsbrief op het artikel van Hendriks te reageren. Maar ook u wordt uitgenodigd een reactie in te zenden via info@wvko.nl.

Dit nummer opent na het nieuws van het bestuur door Jan van Diepen met een artikel waarin Chris 't Mannetje vertelt over zijn eerste ervaringen met ‘Appreciative inquiry’ oftewel waardierend onderzoeken. Deze methodiek, die ook onder de aandacht werd gebracht tijdens de studiemiddag bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het WKO in november 2009, is begonnen aan een ware zegetocht door kerkopbouwend Nederland. Van Heiloo tot Hengelo wordt *AI* begroet als een verademing, juist omdat deze methodiek uitgaat van de kracht van mensen en de goede ervaringen die zij hebben met het geloof en de geloofsgemeenschap.

Vervolgens wijdt Eduard Groen een artikel aan het gedachtegoed van Henning Luther. Deze te jong gestorven theoloog ziet gewone gelovigen als subjecten van theologie. Groen onderstreept dit met enkele mooie voorbeelden.

Subjectwording van gewone gelovigen heeft tot gevolg dat in hun verhalen en ervaringen de theologie schittert als licht in een berg versplinterd glas. Juist aan de randen van de kerk en aan de grenzen van het mens-zijn is deze schitterende theologie te rapen, voor wie niet bang is zijn vingers te snijden.

Na het al eerder genoemde artikel van Jan Hendriks en een impressie van de viering van het vijfde lustrum van onze vereniging treft u drie boekbesprekingen aan: van Piet van Hooijdonk over ‘Zeven is ruim voldoende’ van Jelle van Nijen, van Martin Frederiks over ‘Voor de verandering’ van Sake Stoppels en van Erik Sengers over ‘Wij kiezen voor eenheid’.

De laatste wil ik even uitlichten. Het betreft een bundel interviews met vooraanstaande mensen uit verschillende kerken, gepubliceerd ter ondersteuning van het gelijknamige manifest. In zijn recensie plaatst Sengers forse kanttekeningen, niet alleen bij opzet en redactie van het boek, maar ook bij aanleiding en doel van de verschijning ervan. Tenslotte geeft hij een boeiende persoonlijke evaluatie van de huidige stand van zaken in de oecumene. Wellicht prikkelt ook dit artikel u tot een reactie. Schroom niet!

Dit eerste nummer van 2010 wordt gecompliceerd met een verslag van de jaarvergadering van 2009 en een ledenlijst. Dat laatste was voor mij altijd een reden om juist het eerste nummer van elk jaar te bewaren. Deze keer draagt de rijke inhoud van de artikelen echter aan mijn bewaarzucht bij. Ik hoop dat u dat ook zo ervaart.

Na het feest

Jan van Diepen

Het bestuur is sinds het jubileum in november twee keer bij elkaar geweest. Terugkijkend hebben we geconstateerd dat er in de organisatie en afstemming het een en ander beter had gekund. De onderdelen stonden nu te los van elkaar, waardoor de inhoud niet altijd uit de verf kwam. Voor wat betreft de deelname en sfeer waren we tevreden. De dag was een ontmoetingsplek van mensen van nu en vroeger, van denkers en doeners en dat was goed te merken aan de geanimeerde gesprekken.

Na alle feest en herdenking zijn we toch maar weer verder gegaan met de uitwerking van het werkplan. Er staan dit voorjaar twee toolkit-dagen en een studiemiddag gepland. Met nieuwe organisatoren, docenten en thema's. We hopen op een goede respons.

Thema van gesprek is het vinden van een bestuurslid uit de hoek van de PKN. We hebben via Peet Valstar de verantwoordelijken bij het landelijk dienstencentrum gevraagd om een van de gemeenteadviseurs toestemming te geven om in werktijd WKO bestuurswerk te doen. Dit is afgewezen. We zijn nu van plan om iemand die op de ledenlijst staat te vragen mee te doen in het bestuur en zo een belangrijke groep WKO leden te vertegenwoordigen.

Elke bestuursvergadering geeft Marianne een overzicht van leden die hebben opgezegd en leden die zich hebben aangemeld. Zoals Jodien al een keer constateerde, houden die twee lijstjes elkaar (gelukkig) in evenwicht. Het WKO wordt overigens een internationale organisatie, want nieuw lid is Annemie Luijten. Zij werkt als coördinator van een katholiek diaconaal centrum in Antwerpen en wil graag op de hoogte zijn van literatuur en studiedagen op opbouwmatig terrein. Misschien moeten we als bestuur een keer een

excursiedag naar Antwerpen organiseren, temeer omdat ook Menco van Koningsveld in een wijk van Antwerpen actief is in een opbouwproject.

Hoewel het WKO maar een kleine vereniging is en hebben bestuursleden van het WKO wel allerlei contacten in het netwerk van opleiding, training en wetenschap, zie ik de trend ontstaan dat we niet helemaal zelfstandig bezinnings-dagen aanbieden, maar dat er in de toekomst trainingen in samenwerking aangeboden worden. Denk bijvoorbeeld aan de werkgroep die bezig is met de introductie van Appreciative Inquiry in Nederland en nadenkt over een studiedag in het najaar. Ook zou de link van WKO met LUCE (via bestuurslid Henk van Hout) nieuwe activiteiten kunnen opleveren.

Tenslotte wil ik nog melden dat we als WKO-bestuur op 8 juni, voorafgaand aan de werkmiddag 'De opbouwwerker als theoloog', een werklunch gaan aanbieden aan de docenten die op de HBO en WO opleidingen bezig zijn met praktische theologie of kerkopbouw. Doel van de bijeenkomst is ontmoeting, bespreken van ontwikkelingen en opsporen van voor de kerkopbouw belangrijke trends.

ARTIKEL

Waarderend veranderen

Chris 't Mannetje

In dit artikel wil ik op basis van mijn eerste ervaringen met Appreciative Inquiry (waarderend onderzoeken, afgekort AI) schetsenderwijs een beeld geven van wat er in de kerkelijke praktijk en dus ook in kerkelijk opbouwwerk met AI gedaan zou kunnen worden en wat werken met AI kan opleveren.

Eerst vertel ik kort hoe ik met AI in aanraking ben gekomen en beschrijf ik enkele kern-

gedachten ervan. Ik leg ook een link met een nieuwe theologische visie. Hoe ik ermee werk

op de Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing. *AI* heeft ook meegespeeld in het master onderzoek van een van onze studenten, Hetty Bresser, en dat leverde een verrassend punt op voor kerkelijk opbouwwerk. Als hoofdmoot beschrijf ik een paar ervaringen bij de begeleiding van een dekenaal team, een pastoraal team, een bijeenkomst over geloofscommunicatie met ouderen en een parochiebestuur. Ten slotte nog enkele kritische voetnoten.

Kennismakingsgeschiedenis

Als Jan Hendriks eind 2007 bezig is met de laatste fase van zijn *Verlangen en vertrouwen*¹ en we elkaar daarover in Almelo spreken, vertel ik hem enthousiast over mijn ontdekkingen via Selection Research Inc. met de StrengthsFinder van Gallup.²

Deze StrengthsFinder (afgekort *SF*) gaat - mede gebaseerd op de parabel van de talenten - op een positieve manier uit van de talenten die mensen hebben. Er is veel meer ontwikkeling te halen uit iemands talenten, iemands sterke punten dan bij voortdurend te werken aan, zo niet te hameren op zwakke punten die verbeterd moeten worden.

Iedereen heeft een roeping.
Wat belangrijk is, is dat je ontdekt welke dat is.
Die roeping komt niet met een donderende stem
Gods van boven.
Die roeping komt van Zijn fluisteren diep in jou,
Vanuit de kern van jouw wezen.
God verwacht niets meer of minder van je
Dan dat je het leven leeft waarvoor je in het leven
bent geroepen.
Hij wil dat je jezelf wordt.

Uit Albert L. Winseman e.a. Living your strengths.

Maar dan moet ik, laat Jan me weten, als zijn boek uit is, een paragraaf lezen die daarop aansluit: '3.2 Veranderen en vernieuwen via vermenigvuldiging van wat goed is; *'AI'*'³

AI draait om het naar boven halen, onderzoeken en waarderen van wat wél werkt, wat voor mensen werkelijk van waarde is. Die positieve insteek alleen al levert energie en enthousiasme op. In plaats van ons te concentreren op problemen verzamelen we op een systematische wijze wat werkt, wat mensen inspireert. *AI* richt zich, vergelijkbaar met 'vroedvrouwkunde', op wat leven geeft. Als je daaraan aandacht geeft, groeit het ook. *AI* haalt

als het ware de toekomst naar het nu toe door te bouwen op het reeds van die toekomst aanwezige. *AI* stelt vragen naar het aanwezige potentieel van een organisatie (de 'kleur' van de vraag bepaalt wat we zullen vinden): om dat zo volledig mogelijk tot zijn recht te laten komen. Door het vertellen van positieve verhalen veranderen de beelden en verschuift de inhoud van interne gesprekken. Zo produceren mensen gezamenlijk nieuwe betekenis.⁴

Een positieve attitude in intermenselijke relaties heeft als effect dat de kwaliteit van de interactie beter wordt doordat mensen zich veilig voelen en daardoor meer van zichzelf durven inbrengen.

Uit Waarderend organiseren pag. 9.

Nadat het thema is bepaald (define) waarom en waarover het *AI* proces in gang wordt gezet, worden vragen gesteld naar het beste dat er is. Nadat de verhalen daarover zijn verteld, geanalyseerd (waarom precies werkt het zo) en door de deelnemers gezamenlijk op een aantal kernen zijn 'teruggebracht' (discover), wordt de volgende stap gezet: het op basis van de kernthema's en representatieve verhalen creëren van gedeelde beelden - vaak ook op creatieve wijze verbeeld - van wat mogelijk is (dream)⁵. Hoe zal het er over vijf of tien jaar uitzien als we dat beste dat er al is verder uitbouwen. 'Als je nu eens zonder belemmeringen helemaal vrijuit zou denken, waar kom je dan op uit?'⁶ Dat brengt men daarna onder woorden in prikkelende stellingen. Vervolgens wordt bepaald wat nodig is: wat er in de praktijk moet gebeuren om die prikkelende stellingen te verwezenlijken (design). En zo wordt een concreet begin gemaakt met het vertalen van het ontwerp in actie, een begin met het creëren van de toekomst (deliver). Hieronder ligt een taal en proces van het voortdurend bevestigen van het goede dat er reeds is.⁷

Theologische verwantschap

In het najaar van 2009 komt het boek uit van Erik Borgman *Overlopen naar de barbaren*.⁸ *AI* lezend daarin schrijf ik regelmatig de letters *SF* en *AI* in de kantlijn of soms hele teksten. Mijn herkenning van theologische verwantschap tussen Erik Borgmans theologie en de insteek van *AI* en *SF* lijkt bevestigd te worden in de keuze om bij de presentatie van het nieuwe boek van Jan Hendriks *Kerkvernieu-*

*wing een uitdaging*⁹ dezelfde Erik Borgman te vragen om de hoofdlezing te houden over de weg van vertrouwen in de christelijke traditie. Ik beschouw *AI* en *SF* als instrumenten om de christelijke opdracht 'te getuigen van de hoop die in ons is' concreet hanteerbaar te maken. Zo kunnen we onze traditie benutten om het geloof in de welwillendheid van mensen ten opzichte van elkaar levend te houden als hulp bij het vormgeven van samenleving en cultuur van de toekomst en ook van kerk met toekomst. In de talenten waarmee we begiftigd zijn en in dat wat lukt en werkelijk inspireert zijn concrete realiseringen te vinden van het goede leven en van het Koninkrijk van God. Die talenten en dat wat werkt vanuit geloof en religieuze moed naar boven halen ondersteunt de beweging van verbetering en hervorming in samenleving en kerk.

Het zijn niet allereerst plichten, maar gaven. Voor wie samenleving en gemeenschap beleeft als onverdiend geschenk, verschijnt de inzet voor rechtvaardigheid als een manier om verantwoordelijkheid te nemen voor dit geschenk, en er zich dankbaar voor te betonen. (Borgman 124, over Rawls)

In een hbo-opleiding pastoraal werk

Neil Parent, de toenmalige directeur van de National Conference for Catechetical Leadership¹⁰ wijst mij zeven jaar geleden op Selection Research Inc. en Gallup.

Als stagecoördinator van de Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing wil ik graag naast mijn eigen beoordelingsvermogen, de deskundigheid en zorgvuldigheid van de stage staf en de steun uit het boek van Gerard Groener *Ingewijd en toegewijd. Profiel en vorming van de parochiepastor*¹¹ beschikken over een geobjectiveerd instrument om mensen op hun geschiktheid voor het pastoraat te kunnen beoordelen. Via zoeken bij Gallup kom ik op het boek van Marcus Buckingham en Donald O Clifton *Ontdek je sterke punten*.¹² Met behulp van de code op de binnenkant van de voorkant kun je een talenttest doen op www.strengthsfinder.com. Die wijst je de weg naar vijf talentthema's waarmee je je sterke punten verder kunt ontwikkelen.

Nadat ik het zelf heb gedaan en merk hoezeer het mij helpt om gericht met mijn eigen sterke punten aan de slag te gaan en daar positieve energie aan over te houden, durf ik het ook aan dit in te zetten eerst met individuele studenten

en later tijdens de eerstegraads/master training *Leiderschap en teamvorming*. Na de ontmoeting met Jan Hendriks (zie boven) ben ik daarbij *SF* gaan combineren met *AI*.

De *SF* zet ik op de eerste plaats in om op het individuele niveau van de talentthema's studenten op een dieper niveau inzicht te helpen verwerven in hun eigen mogelijkheden.

Vooraf het focussen op het positieve, in plaats van wat gangbaar is op wat je niet weet en kunt, werkt heel verrassend. Zoals negatieve beeldvorming verandering en vernieuwing op organisatieniveau bemoeilijkt, zo werkt focussen op talenten positief voor het ontwikkelen van een helderder zelfbeeld en toenemend zelfvertrouwen. Heel bijzondere ontdekkingen doen studenten op als ze hun talentthema's gekoppeld krijgen aan bijbelse thema's en teksten¹³. Studenten ontdekken dat door hen geliefde of voor hen bijzonder betekenisvolle bijbelteksten hier samengebracht worden met hun talentthema's: bijvoorbeeld de tekst die eentje had uitgekozen voor de viering van haar toetreding tot de kerk, of voor een ander de tekst uit de viering van haar huwelijk. Per talentthema staan in *Living your strengths* ook daarbij aansluitende suggesties voor eigen groeimogelijkheden en voor het verlenen van dienstbaarheid aan de geloofsgemeenschap. Zeer belangrijk is het wel dat men in de jaargroep de ervaringen met *SF* uitwisselt vanaf het kopen van het boek en het doen van de test tot en met de verdere ontdekkingstochten zoals de bijbelse linken en de vertaling naar inzet voor de geloofsgemeenschap.

Sommigen nemen de inzichten mee in hun thuissituatie. Er wordt aan tafel over gesproken. Soms koopt ook de partner het boek met de code om zelf de test te doen en er samen mee bezig te gaan. In een enkel gezin doen de uitwonende volwassen kinderen dat eveneens en ontstaan er hele gesprekken. Een ouder die bij de Fontys Hogeschool studeert, meldt dat het een heel ander gespreksklimaat in het gezin teweeg brengt. Vooral die beweging naar het positieve in plaats van wijzen op tekortkomingen.

Na, naast en aanvullend op de *SF* breng ik inzichten en werkmethode van *AI*-snit in. Inmiddels heb ik deze *SF* en *AI* impuls naar

voren geplaatst in de studie. Tijdens de groepssupervisie - die de stageperiode in bachelor jaar vier begeleidt - bied ik aan om met de jaargroep op een extracurriculaire dag (minimaal anderhalf dagdeel) op vrijwillige basis te beginnen met uitwisseling van de eerste *SF* testresultaten, om via de link met bijbelteksten vervolgens kennis te maken met de vijf D's van *AI*. In de lijn van *AI* wordt dan geschreven en gesproken naar aanleiding van vragen als

1. *Je beste ervaring met een vertegenwoordiger van de kerk/geloofsgemeenschap.*

Denk terug aan ervaringen met vertegenwoordigers van de kerk. Haal uit je herinnering een periode, situatie waar je het enthousiast over bent, waarin je je het meest aangesproken, het meest betrokken, het meest geïnspireerd voelde in je geloven. Vertel over die heuglijke situatie. Graag zo gedetailleerd mogelijk. Wat maakte het nu tot zo'n memorabele ervaring? Wie waren erbij betrokken? Hoe voelde jij je precies? Beschrijf wat je vanuit die ervaring bent gaan doen.

2. *Wat voor jou van bijzondere waarde is als je straks pastoraal werker / geestelijk verzorger bent.*

a. **wat betreft jou zelf:** zonder bescheidenheid - wat vind jij van jezelf het meest waardevolle als mens, werknemer, vriend, ouder, burger etc.?

b. **als pastoraal werker/geestelijk verzorger:** wat vind jij van jezelf het meest waardevolle voor je rol/functie straks als pastoraal werker/geestelijk verzorger? Wat zal het verschil zijn dat jij maakt?

c. **van de kerk/geloofsgemeenschap:** wat van de kerk/geloofsgemeenschap vind jij het meest waardevolle? Wat is het allerbelangrijkste dat de kerk/geloofsgemeenschap heeft bijgedragen aan jouw leven?

d. **de parochie:** wat is voor jou de belangrijkste reden om lid van een parochie te zijn?

3. *Kernwaarde van je pastoraal werkerschap / geestelijk verzorger-zijn.*

a. Wat zullen straks de kernwaarden zijn van jouw manier van werken? Welke waarden ontdek je misschien nu al tijdens je stage? Waarin liggen de belangrijkste bronnen die die waarden voor jou levend houden? Wat zal van beslissende invloed zijn om jouw functioneren bijzonder te maken?

b. Wat is voor jou de kernwaarde van de kerk? En wat zou de kerk compleet anders maken als je haar vergelijkt met zoals ze nu functioneert?

4. *Drie wensen*

Als je drie dingen mocht wensen voor jouw pastoraal werkerschap, wat zou je dan wensen?

De reacties op het werken met een dergelijke benadering zijn positief. Menig student vindt in *SF* en *AI* een bron van nieuw leren en van nieuw zelfvertrouwen. 'Ik mag zijn zoals mijn talenten me te doen geven.' De plaats waarop ik met mijn talenten sta, is heilige grond.

Het afgelopen jaar heb ik de studenten van master jaar twee de colleges *Leiderschap en teamvorming* en *Spiritualiteit van het maatschappelijk handelen*¹⁴ als een samenhangend geheel gepresenteerd en door hen laten afsluiten met het maken van een beroepsproduct: een brochure *Vitale geloofsgemeenschap* waarin wordt beschreven a.. de situatie van de kerk in de samenleving, b. hoe zelfverwerkelijking met kerkopbouw samenhangt, c. wat daarbij de kracht van positieve ervaringen en talenten is; en dit alles geïllustreerd met concrete voorbeelden. In deze brochure¹⁵ vormen *SF* en *AI* het fundament.

Openlucht vieringen; gastvrije gemeenschapsopbouw

In 2008 besluit studente Hetty Bresser mede naar aanleiding van haar stage-ervaringen om haar masteronderzoek te richten op het verwerven van inzicht in de eigenheid van openluchtvieringen en of die bijdragen aan de ontwikkeling van een missionaire kerk.¹⁶ Ze onderzoekt daartoe de beleving van deelnemers aan deze vieringen en vooral wanneer en waarom ze daarover enthousiast zijn. Want met dergelijke ervaringen zijn anderen ook te enthousiasmeren.

Dat sluit precies aan bij een grondovertuiging van *AI*: onderzoeken wat werkt en hoe wat werkt is uit te breiden. De *AI*-inzichten worden toegepast in kwalitatieve open interviews bestaande uit vijf vragen, waardoor deelnemers aan openluchtvieringen juist hun beleving daarvan uitvoerig vertellen. Analyse van deze belevingsverhalen met behulp van labels levert een aantal kernbegrippen op. Daarbij blijken missionaire aspecten als vanzelf uit de verhalen naar boven te komen. De beleving van de natuur en van de - open, ook in termen van transcendentie - ruimte versterken de

beleving van de liturgie. Door die geraaktheid ervaart men onderlinge verbondenheid en verbondenheid met God waardoor groei in geloven mogelijk wordt. Over die ervaring wil men vertellen, bij het samenzijn en de koffie na afloop met de aanwezigen, maar ook later elders aan anderen.

Met name in een samenwerkingsverband van parochies wil het vieren in een van de kerkgebouwen nog wel eens een drempel opwerpen. 'Ik ga toch niet in die andere kerk in dat andere dorp... terwijl onze kerk ...' Het vieren in de openlucht lijkt een eigen dynamiek te hebben die dergelijke drempels slecht. Men komt er makkelijker samen over begrenzings van bestaande parochies heen. Parochiële bloedgroepen blijken daar relatief.

De plek van de openluchtviering is ofwel zelf vanouds een heilige plek bijvoorbeeld een bedevaartsoord zoals Lourdes of een aanwezig kapelletje of wordt tijdens de openluchtviering tot heilige plek door wat er gevierd en ervaren wordt.

Aan het einde van haar onderzoek blikt Hetty terug op haar bachelor scriptie over be-ziel-ing in het pastorale gesprek. Ze ontwikkelde daarin een eigen werkmodel van een pastoraal gesprek, maar nu heeft ze, zoals ze schrijft 'Appreciative Inquiry als basis voor een goed pastoraal gesprek' gevonden.

Met pastorale professionals: doen waar we goed in zijn

Onder de titel *Talenten waardereren bouwt effectief geloofsgemeenschap* mocht ik vorig jaar met zes stafleden van een dekenaat aan de slag in bezinningscentrum *Stal op de Kaag*.¹⁷ Uitgangspunt is een vraag naar meer interdisciplinaire samenwerking in het team. Bij de aanpak gaan we uit van de verschillende sterkten van de teamleden. Hoe men zo beter en gericht feedback kan geven aan elkaar en meer kan spreken vanuit het hier en nu: de bevordering van een maieutisch gespreksklimaat om een professionele visie gezamenlijk al onderzoekend en bevregend te ontwikkelen. En om emotionele ruis te verminderen. *SF* en *AI* helpen namelijk om een geweldloze communicatie te bedrijven.

Op de dag vertelt ieder zijn vijf talentthema's. Er wordt een teamtalentenprofiel gepresenteerd, met de gemeenschappelijkheden en de

complementaire kanten. Over de bij de talentthema's horende bijbelteksten gaat ieder eerst voor zichzelf aan de slag. Rond de lunchpauze wordt de ervaring daarmee uitgewisseld. De middag start met een korte uitleg van *AI*. Ik leg een link met de drie basisbehoeften (erkenning, invloed, genegenheid) van werken in groepen. Vervolgens interviewt men in tweetallen elkaar met behulp van vragen vergelijkbaar met die voor de studenten (zie boven) maar dan toegespitst op het werken in een dekenaal team:

1. Beschrijf een moment in de tijd toen je ervoer dat het team echt goed functioneerde. Wat maakte dat mogelijk?
2. Beschrijf een moment dat je er trots op was om lid te zijn van dit team. Waarom was je trots?
3. Wat waardeer je het meest aan je lidmaatschap van dit team? Waarom?

Zeer openhartig gaat men in een teamgesprek niet alleen in op de gemeenschappelijkheden maar men durft het ook aan om heel gedetailleerd elkaars gedrag en de effecten daarvan op andere teamleden te bespreken. Vooral in bemoedigende en bij de talenten aansluitende persoonlijke wijze wordt dat gedaan.

De beste ervaringen in het werken worden uitgewisseld, evenals wat men van zichzelf in die ervaringen/situaties het meest waardeert, wat de kern is van de eigen bijdrage daarin. Ook de kernwaarden van het dekenale team komen op tafel en de wensen voor de toekomst.

Het team is er na deze dag verder mee aan de slag gegaan.

Een zelfde werkwijze pas ik toe bij een groep van tien pastores en pastorale medewerkers, tijdens twee hele dagen in twee opeenvolgende weken. Van een van de deelnemers, bij wie deze positieve aanpak aansluit bij een fundamentele keuze van hemzelf in zijn beroepsuitoefening, krijg ik binnen een paar dagen een mail: 'om je een idee te geven van hoe de trainingsdagen doorwerken, stuur ik je mijn preek voor aanstaand weekend. Ik heb genoten van onze dagen; het sloot geweldig goed aan bij mijn eigen ontwikkeling van de laatste jaren.'

Op de vijfde zondag door het jaar houdt hij de kandidaat vormelingen het volgende voor:

‘Bij onze geboorte hebben we allemaal een aantal **talenten** meegekregen en in onze eerste levensjaren hebben die talenten zich in ons brein ontwikkeld.

De kunst is nu om in de loop van je leven te ontdekken waar je talenten liggen en wat je met die talenten kunt doen. Zeker als je nog jong bent is dat niet altijd simpel.

Als ik er als **gelovige** naar kijk, dan mag ik zeggen dat ik bij mijn geboorte van God bepaalde talenten heb gekregen en juist in die talenten ligt mijn roeping verborgen. Als ik eenmaal weet waar mijn talenten liggen, dan weet ik ook waar mijn roeping ligt, mijn levensopdracht. Juist in die meegegeven talenten roept God mij om mij in te zetten voor de wereld, voor mensen, voor de kerk en uiteindelijk natuurlijk voor het Koninkrijk van God.’

Aan de collega’s in het pastoraat wil ik het advies geven: houd het inzicht in je sterke punten niet alleen voor jezelf, maar bespreek ze met je werkgever, je parochiebestuur. Als ook zij weten wat je goed kunt, kun je waarschijnlijk met hun medeweten en steun meer tijd in je werkweek inruimen om te doen waar je goed in bent.

De komende maanden ga ik deze werkwijze toepassen in een grote parochie, met het pastorale team, met het nieuw gevormde parochiebestuur, met de leden van opgerichte en op te richten pastoraatsgroepen. Ik ben benieuwd hoe dat op elkaar gaat inwerken, hoe zij met elkaar gaan communiceren wanneer ze ervaringen met *SF* en *AI* opdoen.

In de praktijk kom je als pastorale beroepskracht natuurlijk ook werkzaamheden tegen waar je niet sterk in bent. Daarbij kun je mogelijk de volgende strategieën toepassen.

- A. Zorg dat je er iets beter in wordt.
- B. Zeker nu er meer in teamverband gewerkt wordt kun je een ondersteuningssysteem opbouwen om die zwakkere punten te ondervangen.
- C. Gebruik een van je sterke punten om een zwak punt te compenseren.
- D. Zoek - in je team of onder de vrijwilligers – iemand als ‘partner’ die je aanvult.
- E. Hou er gewoon mee op om iets met het zwakke te willen.¹⁸

Grootouders die kleinkinderen willen bereiken

Nog niet zo lang geleden ben ik benaderd om met een catechese werkgroep senioren een themaochtend te werken naar aanleiding van *Van huis uit katholiek*¹⁹. Wat is je plek als grootouders, en hoe kun je je eigen gelovige inbreng hebben naar je kleinkinderen en naar je kinderen. Grootouders zijn bang om er te weinig aan te doen, maar ook bang om te betuttelen en ze weten soms als partners van elkaar niet eens hoe de ander er precies over denkt. De katholieke traditie wordt vanouds eerder belichaamd dan besproken. Katholieken zijn eerder gericht op sociaal handelen en maatschappelijk engagement en relativeren kennis van en spreken over geloven. Maar kerkelijke jongeren expliciteren hun betrokkenheid meer dan hun ouders. Het is vaak de rol van grootouders om de familie bij elkaar te houden. Om daarbij de inhoudelijke kernbetekenis van de familie, die de verschillen tussen de generaties overstijgt, te kunnen communiceren is het van belang wanneer ouders en (klein)kinderen elkaar ontmoeten dat grootouders bewust weten hoe het werkt: met vragen stellen en verhalen vertellen. Onder de titel ‘Vertel eens’ gaan de aanwezige grootouders met elkaar in gesprek met behulp van vragen als:

1. Wie of welke gebeurtenis heeft mij in mijn leven het meest geïnspireerd?
Hoe voelde ik me toen precies?
Wat maakte het nu juist zo inspirerend?
Waarom herinner ik het me nog steeds?
2. Bij welk moment uit het leven in mijn eigen gezin heb ik ervaren dat het was alsof God er zelf bij aanwezig was?
Wat of wie maakte dat moment nu juist zo bijzonder?
3. Wat is het bijzonderste gesprek dat ik met een van mijn kinderen of kleinkinderen heb gehad?
4. Aan wie van mijn kinderen of kleinkinderen zou ik willen vragen wat hem of haar inspireert of motiveert in het leven dat zij/hij leidt?
Welk verhaal denk ik dat zij of hij mij dan zal vertellen.

Uit deze vragen mag ieder kiezen waar hij of zij op in wil gaan. In drie groepen vertellen de

ruim twintig deelnemers soms heel indrukwekkende en ontroerende verhalen.

Een volgende keer zou het boeiend zijn als meer kinderen en kleinkinderen daarbij meedoen dan de ene dochter die er nu is. Om het in het echt uit te proberen.

Met een parochiebestuur op weg

Begin februari begeleid ik een parochiebestuur van een nu nog relatief zelfstandige parochie met een open en oecumenische kleur. Opgaan in een groter verband en het verliezen van eigen identiteit is de doem die ze vrezen in de nabije toekomst. Ze willen niet alleen maar op de eigen winkel passen, zich niet neerleggen bij de vergrijzing als een noodlot. Maar zo klinkt het in het voorgesprek 'Je wordt sterker als je weet wie je bent, en als je daaraan woorden kunt geven.' En vandaar uit wil men dan een visie verwoorden en plannen maken. De kern, zegt de vicevoorzitter, is betrokkenheid.²⁰ Aan het eind van het contracteringsgesprek zegt de vicevoorzitter dat hij het helemaal ziet zitten. Hij heeft er zin in, verwacht er veel van.

Ter voorbereiding op de dag wordt iedere deelnemer gevraagd de StrengthsFinder test te doen om zo de vijf talent-thema's te krijgen. Een van de deelnemers is zo sceptisch en zijn computer onwillig dat hij die test niet doet; zijn scepsis straalt hij uit bij de begroeting.

Eerst maken we een kennismakingsrondje. Nadat ik me ruim heb voorgesteld wordt het rondje langs de tien deelnemers een heel lang rondje van ruim drie kwartier. 'Dit hebben we nog nooit gehoord van elkaar!'

Vervolgens word ik volkomen verrast als de vicevoorzitter bij de start van een nieuw rondje om de talent thema's te inventariseren me in de reden valt en meldt dat het boek bij lezen hem steeds meer is gaan tegenstaan door het Amerikaanse accent op het zo optimaal mogelijk presteren. 'Geen aantrekkelijk boek om te lezen.' Dat wordt dubbel attent zijn voor mij. We verzamelen de ervaringen met het doen van de test en de talent thema's van een ieder worden uitgewisseld. Ik heb tevoren een overzichtelijk schema hiervan gemaakt, een groepstalenten portret.

In de middag pauze zegt de vicevoorzitter dat hij tevreden is met wat er gebeurt.

Na de middagpauze deel ik achtergrondinformatie en werkpapers uit om met de talenten verder te kunnen werken. Daarna werken we nog aanzetten uit voor een vernieuwing van de omgang met vrijwilligers in de parochie: aan de hand van twaalf vragen om de verbondenheid met de parochie te meten. Volgens Winseman gaat het dan om vier basisvragen die de vier basisbehoeften van vertrouwen, medeleven, stabiliteit en hoop concretiseren: 1. wat krijg ik, 2. wat geef ik, 3. hoor ik erbij, 4. hoe kunnen we groeien? Het is een uitdaging om de door mij alvast vertaalde twaalf vragen om te zetten naar een Nederlandse parochiecontext.

Wat krijg ik?

1. Ik weet wat er van mij als lid van de gemeenschap verwacht wordt.
2. Mijn spirituele behoeften worden in de gemeenschap vervuld.

Wat geef ik?

3. In mijn gemeenschap kan ik regelmatig doen waar ik goed in ben.
4. De laatste maand heb ik erkenning of lof gekregen van iemand van de gemeenschap.
5. De spirituele leiders van de gemeenschap lijken om mij als persoon te geven.
6. Er is iemand in mijn gemeenschap die mijn spirituele ontwikkeling aanmoedigt.

Hoor ik erbij?

7. Als lid van de gemeenschap lijkt mijn mening te tellen.
8. De missie, het doel van de gemeenschap geeft me het gevoel dat ik onmisbaar ben.
9. De andere leden van de gemeenschap zijn betrokken bij mijn spirituele groei.
10. Naast familieleden heb ik een beste vriend in de gemeenschap.

Hoe kunnen we groeien?

11. In de afgelopen zes maanden heeft iemand met me gesproken over mijn spirituele groei.
12. In mijn gemeenschap heb ik mogelijkheden om te leren en te groeien.

Aan het einde klinken positieve evaluatieve opmerkingen: waardierend, positief, ik zit vol, een bijzonder kennismakingsrondje, dit vraagt om een vervolg, je zit zo op het goede spoor als parochiebestuur. De vicevoorzitter meldt: ik ben onder de indruk. Ik maakte dit soort bijeenkomsten in mijn bedrijf wel vaker mee, maar dit geeft inspiratie. Ik had hoge verwachtingen maar ik heb ze drievoudig gekregen.

Met Emiel Ratelband op pad

De reactie van de vicevoorzitter van het parochiebestuur aan het begin van de dag staat niet op zich. Zeer geregeld kom ik reacties tegen van afwijzen van deze Amerikaanse impuls. Te zeer vanuit een andere samenleving en cultuur dan dat wij er wat mee zouden kunnen en willen. Op de achtergrond speelt zeker mee het imago dat Emiel Ratelband met zijn 'tsjakka' versie van NLP op de buis heeft gebracht. Allergie voor een maakbare wereld, zeker op het persoonlijke vlak. Dat men ten opzichte daarvan in de wereld van de kerken afstand wil bewaren, daar ben ik hartgrondig mee akkoord. Met wat ik in bovenstaande vertel wil ik niet suggereren dat succes verzekerd is als we werken met *SF* en *AI*. Zeker in kerkopbouw zijn processen vaak veel te complex om van *SF* en *AI* een simpele oplossing te verwachten.

Het is me al werkend met *SF* en met *AI* literatuur volstrekt duidelijk dat er heel wat vertaalslagen naar de specifiek Nederlandse situatie moeten worden gemaakt. Gelukkig is er op het gebied van *AI* al heel wat Nederlands ervaringsmateriaal beschikbaar.²¹ Het is eveneens een uitdaging om het gedachtegoed van *SF* en *AI* theologisch te doordenken. Onder de vleugels van het WKO zou een toolkitdag over een van de genoemde voorbeelden een gezamenlijke start kunnen zijn. In het kader van de *Stichting leve de kerk* neemt een werkgroepje bestaande uit Jan Hendriks, Robbert Masselink, Leen van Doorn, Eduard Groen, Menco van Koningsveld en Chris 't Mannetje hier alvast een voorschot op. De werkgroep is druk doende om ervaringen met *AI* op te doen in het kerkelijk veld en om werkwijzen voor de Nederlandse kerken uit te werken en te doordenken.²²

Noten

1. JAN HENDRIKS, Verlangen en vertrouwen. Het hart van gemeente opbouw. Kampen (Kok) 2008
2. Zie voor uitgebreide informatie www.gallup.com en www.strengthsfinder.com
3. JAN HENDRIKS, a.w. 120-127
4. Zie bijvoorbeeld: ROBBERT MASSELINK, ROMBOUT VAN DEN NIEUWENHOF, JOEP C. de JONG, ANNEMARIE VAN IREN, Waarderend organiseren. Appreciative Inquiry: co-creatie van duurzame verandering. Nieuwerkerk aan den IJssel (Gelling publishing)2008. Zie ook twee heel handzame boekjes: SUE ANNIS HAMMOND, The Thin Book of Appreciative Inquiry. en SUSAN

- STAR PADDOCK, Appreciative Inquiry in the Catholic Church. Zie voor beide www.thinbook.com
5. Over de relevantie van dromen: BART KOET, Door dromen van Rome naar Jeruzalem. Hieronymus' en Augustinus' wending van de klassieke literatuur naar De Schrift. Oratie 12 maart 2010 te Tilburg; zie ook de daaraan gekoppelde studiedag.
 6. Waarderend organiseren, pag. 12.
 7. In kort bestek meer uitgewerkt in hoofdstuk 3 van JAN HENDRIKS, Kerkvernieuwing .. een uitdaging. Op weg gaan met visie en vertrouwen. Heeswijk (Berne) 2010.
 8. ERIK BORGMAN, Overlopen naar de barbaren. Het publieke belang van religie en christendom. Kampen (Klement)2009.
 9. Bijeenkomst georganiseerd door Luce-CRC op vrijdag 26 maart op de Uithof in Utrecht.
 10. Zie www.nccl.org.
 11. GERARD GROENER, Ingewijd en toegewijd. Profiel en vorming van de parochiepastor Zoetermeer (Meinema) 2003.
 12. MARCUS BUCKINGHAM, DONALD O. CLIFTON Ontdek je sterke punten. Een revolutionair programma om unieke talenten te ontwikkelen. Utrecht (Spectrum) 2002. De Nederlandse vertaling van een boek uit 2001.
 13. Hierbij maak ik gebruik van ALBERT L. WINSEMAN, DONALD O. CLIFTON, CURT LIESVELD, Living your strengths. Discover your God-given talents and inspire your community. De katholieke editie New York (Gallup Press) 2006.
 14. Over dat laatste college zie HANS JONKER, CHRIS 't MANNETJE, Een veranderende wereld vraagt om andere theologie, in WKO-Nieuwsbrief 2008 nr. 66, pag. 9-11.
 15. De brochure is bij mij aan te vragen. Ze is in te zien op <http://www.steenindevijver.nl/sidv/index.php?pagina=10020>
 16. HETTY BRESSER-ELFRINK, Als buiten binnen komt ... Onderzoek naar de liturgische beleving van openluchtvieringen in het kader van de ontwikkeling van de missionaire kerk. Hengelo 2009 De integrale tekst is in te zien op www.hbo-kennisbank.nl zoeken onder 'bresser'.
 17. www.destalopdekaag.nl
 18. Zie Ontdek je sterke punten pag. 154-166.
 19. TOKE ELSHOF, Van huis uit katholiek. Een praktisch theologisch, semiotisch onderzoek naar de ontwikkeling van religiositeit in drie generaties van rooms-katholieke families. Delft (Eburon) 2009
 20. Dat sluit precies aan bij een boek uit de Gallup familie: ALBERT L. WINSEMAN, Growing an engaged church. How to stop 'doing church' and start BEING the church again. New York (Gallup Press) 2006. Dit boek komt aan de orde in de bachelor scriptie van MIRIAM HEIJN, Geloofsgemeenschap: de voorwaarden en mogelijkheden: aan de hand van twee Amerikaanse modellen: Growing an Engaged Church – Small Church Communities Amsterdam 2009: ook volledig terug te vinden op www.hbo-kennisbank.nl.
 21. Zie <http://appreciativeinquiry.case.edu/> (zoek daar de Nederlandse taal en u vindt enige sites en artikelen) www.waarderendonderzoek.nl <http://taosinstitute.net> <http://appreciative-inquiry.nl> en *Waarderend organiseren*.

22. Met een sectie levensbeschouwing van een grotere middelbare school is in het kader van deskundigheidsbevordering uitgebreid met SF en AI

gewerkt. Ook op een dag met directie, staf en teamleiders van dezelfde middelbare school blijken SF en AI concepten te werken.

ARTIKEL

Gemeente en Individu

Over gemeenteopbouw en subject-wording
Eduard Groen

Gemeenteopbouw is gericht op het opbouwen en organiseren van een gemeente of gemeenten. Daarmee is de gemeente subject van handelen voor de opbouwwerker. De literatuur van de afgelopen jaren maakt dat ook duidelijk. Tegelijk zien we een doorgaande individualisering. ‘Een tweede conclusie moet zijn dat er een sterk accent valt op gemeenschapsvorming. Daarmee wordt ingegaan tegen de maatschappelijke ontwikkelingen als individualisering en vereenzaming.’¹

Er is een spanning tussen gemeente en individu die niet gemakkelijk op te lossen is en waaraan (vaak) weinig aandacht wordt besteed in de literatuur over gemeenteopbouw. Henning Luther² heeft over het individu en de subjectwording een boek geschreven: *Religion und Alltag; Bausteine zu einer Praktischen Theologie des Subjekts*. In dit artikel neem ik dat boek als uitgangspunt om vragen en uitdagingen aan het vak gemeenteopbouw te formuleren. Daarvoor ga ik door het werk van Luther heen en geef commentaar bij die passages die gaan over gemeenteopbouw.³

Henning Luther (1947-1991) heeft geen uitgebreid oeuvre op zijn naam staan. Daarvoor is deze hoogleraar Praktische Theologie te vroeg gestorven. Zijn boek wordt echter wel in enkele publicaties gebruikt door onder andere Ganzevoort en het echtpaar Ploeger. Zijn naam komt niet voor in het boek van Gert Noort e.a. *Als de kerk opnieuw begint*, niet in het onlangs verschenen boek van Sake Stoppels *Voor de verandering* of in *Levend Lichaam* van Rein Brouwer e.a. De nieuwste boeken van Rein Brouwer, *Geloven in gemeenschap* en van Henk de Roest bevatten inmiddels wel verwijzingen naar Luther. Luther is een echte lutheraan in zijn aandacht voor het persoonlijke heil van de enkeling. De Praktische Theologie zal naar zijn mening die aandacht vorm moeten geven. Daarmee plaatst hij niet de ecclesiologie voorop maar het subject. Hij spreekt dan ook van een individualisering van de godsdienst en van individualisering door godsdienst. De vraag is of we ook kunnen spreken van een individualisering door gemeenteopbouw.

Individualisering van de godsdienst

Sinds de Verlichting zijn het subjectieve, private geloof van de enkeling en de officiële academische theologie van de wetenschapper uit elkaar gegroeid. Er is een scheiding tussen geleefd geloof en theologie ontstaan. Dit tot

spijt van Luther die pleit voor een strakke verbinding tussen die twee. De individuele gelovige is niet alleen ontvanger van de theologische leer, ze is ook een zelfstandige en creatieve producent van gelovig denken. Dit ligt dicht tegen het denken van Jan Hendriks aan als hij spreekt van een belerende kerk en een lerende kerk. Hoewel Hendriks dit boek van Luther niet heeft gebruikt in zijn publicaties liggen ze wel in elkaars verlengde.⁴ Hendriks wil nadrukkelijk uitgaan van het subject. Hij pleit voor vrije communicatie, algemeen priesterschap, wederkerigheid, elkaar aanvaarden zoals we zijn en de erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van de ander.

Iedereen die over geloof nadenkt produceert theologie en de lijn van Hendriks doorzettend, moet die theologie ook gehoord worden. Voor Luther is van belang dat de wetenschappelijke theologie die vormen van theologie serieus neemt en met elkaar in gesprek brengt. Dat is de eigenlijke taak. Systematische theologie wordt dan een voorzet of afzetpunt voor de gewone gelovige. Een bron waartoe zij zich verhouden kan en haar eigen gedachten bij kan vormen. De (systematische) theologie verliest dan haar normatieve positie. De Praktische Theologie moet in de ogen van Luther zorgen dat de gewone stemmen aan bod komen. Dat

vraagt het nodige van het gemeenteopbouw-werk. In een dergelijk perspectief is niet de kerkorde of de vastgelegde ecclesiologie normatief, maar het gepraktiseerd geloof van het individu.

Daarmee stuiten we meteen op een belangrijk gegeven. De Verlichtingsdogmatiek berust op de aanname dat er enkele grondleggende waarheden zijn waarvan alle andere waarheden kunnen worden afgeleid. Vanuit die grondleggende waarheden⁵ bouwen de theologen dan een systeem dat niet getoetst wordt aan de ervaring, maar aan de regels van de logica. Wat te denken van de colleges van professor Vincent Brümmer over wat de mens tot mens maakt, die ik volgde in 1987? Hij bouwde zijn antropologie op zijn premissen en negeerde consequent mijn vraag naar de positie van mensen met een verstandelijke beperking. Die pasten niet in zijn definitie van mens-zijn. Aan het einde van de reeks vertelde hij aan hen geen boodschap te hebben. Dat is een goed voorbeeld van foute theologie in de ogen van Luther (en de mijne). Dit stelt het vak gemeenteopbouw wel voor een uitdaging. De vraag is waar wij normatief zijn naar de gelovigen in onze gemeenteopbouwmodellen. Wie het denken van Luther wil verdisconteren in de gemeenteopbouw die kan niet aankomen met voorgegeven modellen waaraan gemeenten moeten gaan voldoen. Die gaat juist in gesprek met alle leden en niet-leden die mee willen doen aan het gesprek. Dat vraagt ook om een afzien van bestuurlijke bevoegdheden door kerkenraden. Niet de predikant en de kerkenraad dragen het geloof en de gemeente, maar de alledaagse gelovigen. Niet de systematische of academische theologie is uitgangspunt, maar de ervaring van gelovigen. Binnen gemeenteopbouw gaat het dan om een hermeneutiek van vragen en niet om het uitleggen en voorbereiden van antwoorden. Naast het uitleggen van teksten komen de uitleg van levensverhalen en leefwerelden te liggen. (p.16). Gemeenteopbouw dient zo een bijdrage te leveren aan de subject-wording van mensen.

Zo wordt godsdienst geïndividualiseerd.

Individualisering door de godsdienst

Voor Henning Luther gaat de Praktische Theologie over de subject-wording. Dat is bij hem een belangrijk begrip, omdat voor hem de identiteit van de mens niet een onveranderlijk

gegeven is. De fixeringen van vroeger zijn niet bepalend voor de mens-wording van het subject, ook al hebben ze daar wel invloed op. Er is in zijn ogen een principiële openheid naar de toekomst. De mens zit niet gevangen in haar eigen ontwikkeling, maar mag hopen op een nieuwe toekomst. In de godsdienst moet het om die open mogelijkheden ook gaan. Dat kan als de theologie zich begeeft in het alledaagse, dat is de plek waar het subject is. Dat vraagt van de gemeente een dwangloze communicatie. De één heerse niet over de ander. Een thema dat we aantreffen bij doperse theologen als Yoder en McClendon. Het beleid van de gemeente moet dan gericht zijn op de ontwikkeling van de gelovige die een open toekomst heeft. Zelden tref ik deze oriëntatie aan in de literatuur over gemeenteopbouw of in beleidsplannen. Wel in de pastorale deelplannen, maar dat is mijns inziens niet voldoende om de ideeën van Luther recht te doen. Een beleid dat gericht is op het subject-worden vereist dat ieder mens telt en dat de stemloze of degene met een schorre stem gehoord en niet overschreeuwd worden. De openheid is theologisch te funderen. We hebben als gelovigen immers weet van een andere optie voor deze wereld. Het Koninkrijk van God is komende.

Tijdens een catechesebijeenkomst voor mensen met een verstandelijke beperking zat een jongen, die je stijf vloekte, als hij je op het terrein van de instelling zag. Dat deed hij *niet* bij de catechese. Mijn vraag wanneer het Koninkrijk van God zou komen riep een stilte op, die hij even later doorbrak met het antwoord: 'Morgen komt het'. Het bleef stil, zo'n gewijde stilte, waarop hij zei: 'En gisteren was het er al'. Deze anekdote maakt alleen al duidelijk waarom Brümmer ongelijk had. Hier is theologie gemaakt door mensen die normaal niet voor vol worden aangezien. Hier was een ervaringskennis aanwezig over het open zijn van de toekomst. Hier heb ik geleerd dat geloof en intellect twee verschillende categorieën zijn.

Veranderingen in de godsdienst dragen ook bij aan de individualisering. De kerkelijkheid neemt af door de deïstitutionalisering, die we in de hele samenleving aantreffen. Daarover schrijft Luther. De godsdienst kent een objectieve kant (dogma's, riten en praktijken) en een subjectieve kant (de productie van

godsdienst). Het zijn de subjecten die het godsdienstige produceren en daaruit ontstaan religieuze producten. Wat Luther ziet is een verandering in het productenaanbod. Individualisering komt tegenover traditionalisering te staan. Het individu is niet langer afhankelijk van de voorgegeven inhouden en vormen van overgeleverde godsdienst, ze reflecteert op wat de kerk aanbiedt en verandert de producten.

Niet-religieuze vragen gaan in zijn visie over objecten in deze wereld. Godsdienstige vragen gaan over de wereld zelf. Binnen het christelijk geloof hebben we weet van een andere wereld. Uitspraken over die andere wereld zijn tegelijk een kritiek op deze wereld. Deze wereld kan anders zijn. De mens kan deze wereld ervaren zoals ze werkelijk is en tegelijk een herinnering en het vermoeden van een belofte koesteren. (p.26). Dat betekent voor Luther het accepteren van tegenstrijdigheden in deze wereld, het aanvaarden van de breuken die er zijn. De wereld is niet rechtvaardig, maar een tijd zonder tranen komt er wel aan. Geloof kan niet accepteren dat de wereld is zoals ze is. Daarom houdt godsdienst bij Luther altijd kritiek op de wereld in.

Dezelfde beweging zien we op individueel niveau ten aanzien van de identiteit van de enkeling. Die komt tot stand door de interactie van het subject met de samenleving. Die levert identiteitsmodellen aan de enkeling, maar zij gaat daar niet in op. Ook hier is de identiteit open naar de toekomst. Godsdienst heeft weet van verandering en laat daarom de persoon niet samenvallen met de levensloop. Ieder mens heeft een oneindige waarde voor God. Dat komt tot uiting in de biografie van de mens en daar moet de kerk oog voor hebben. Niet het belijden staat voorop, maar de bereidheid om het werkelijke leven te ontmoeten. Dit terugkerend thema bij Luther maakt duidelijk dat er een spanning ligt tussen de gemeente dan wel gemeenschap en het individu. Vanuit Luther bekeken kan een gemeenteopbouw niet vanuit een corporate idee vertrekken om daarna pas het individu in het oog te krijgen voorzover het individu een bijdrage kan leveren aan de doelen van de gemeente. Luther ziet wel dat de kerk en de leefwereld van het individu uiteen gaan. De mens is gedwongen om te kiezen, ook in religieus opzicht. Deze keuze, in het Grieks heresie, wat we later vertaald hebben

met ketters, zorgt ook voor een veelheid aan leefvormen en leefwerelden. Luther ziet dat gemeenteopbouw zich oriënteert op het kerkbeeld en niet op de leefwereld. In vroegere dagen was de kerk bepalend voor de levensloop en levensinrichting van het individu. Vanuit het kerkelijk geloof werd de individuele levensloop van betekenis voorzien. Nu interpreteert die levensloop het geloof en de kerk. Dat betekent dat niet langer de kerk het bepalende midden is van een eenduidige levensloop, maar dat de veelheid aan levensverhalen verschillende toegangen bieden naar geloof en kerk. (p. 40) Gemeenteopbouw moet daarom rekening houden met deze geschiedenissen.

Kerk aan grenzen en breuken

De levensloop kenmerkt zich door overgangssituaties en crises waarin het individu bij uitstek de religieuze vragen stelt. Deze doorgaande dynamiek maakt dat de geloofsontwikkeling van de mens doorgaat. Er is geen afsluiting anders dan door de dood. Dat vraagt in de gemeenteopbouw een nadrukkelijke aandacht voor de geloofsontwikkeling, zoals ook Marius Noorloos voorstaat. Dat is maatwerk en laat zich niet vangen in één didactisch programma. Meerdere vormen zijn nodig om mensen te ondersteunen in hun zoektocht naar God, de wereld en de kerk. Het vraagt ook om een aanbod passend bij de levensfasen van de leden. Luther spreekt dan ook van christen-wording.

Dat is werken aan de grenzen en een grens is geen geliefd oord. We mijden ze liever. Grenzen worden bewaakt en wie grenzen overgaat wordt gecontroleerd en gemakkelijk gezien als een buitenstaander. We blijven liever bij de randen vandaan en zoeken het veilige midden op. Luther kiest daar niet voor. De Praktische Theologie moet niet het veilige midden zoeken, maar heeft de grens als haar midden. Deze visie heeft mijns inziens de nodige consequenties voor gemeenteopbouw, daarom staan we hier wat uitvoeriger bij stil. Grenzen zijn bepalend voor binnen en buiten, voor het bekende en het onbekende. Ze houden de bedreiging buiten en geven de mensen binnen geborgenheid. Voorbij de grenzen leven de anderen, de vreemden. De grens heeft een tweevoudige werking. Ze beschermt het eigene, geeft rust en ordening en sluit tegelijk het andere uit.

Mensen gaan verschillend met grenzen om. In (gesloten) groepen overschrijdt men grenzen om ze te gaan verleggen. Het gebied buiten de grens wordt veroverd. Het vreemde wordt gelijk gemaakt aan het eigene. Deze strategie vinden we bij verschillende groepen. De wereld moet veroverd worden door christen-soldaten. Missionaire werkgroepen functioneren als stoottroepen die de nieuwe gebieden moeten bezetten en koloniseren.⁶ Een andere manier is het oversteken van de grens als toerist. De grenzen worden niet verlegd, we verkennen alleen het andere, vreemde, vanuit de wetenschap dat we na een korte periode weer veilig terug kunnen keren. We kijken bij kloosters en maken kennis met andere geloven door middel van een wederzijds bezoek. We proeven lekkere hapjes bij het Suikerfeest en we nodigen anderen uit bij onze kerstboom. Op die wijze leren we het eigene beter kennen. De derde manier die Luther ziet is die van de emigratie. Het retourticket zit niet in de bagage. De reiziger die zo vertrekt weet dat de eigen wereld niet de enige is, dat er andere werkelijkheden bestaan. Wie zo op reis gaat wordt geraakt door de ander, een nieuw vaderland wordt gevonden en het eigene verandert voorgoed. Natuurlijk, een terugkeer kan, maar dan wel als een ander mens. Het oude wordt met nieuwe ogen bekeken. Dat zien we bij mensen die uitgezonden zijn geweest naar het buitenland, bij de medewerkers van het drugspastoraat of bij hen die hun leven delen met slachtoffers van seksueel misbruik. Gary Nelson noemt dit soort kerken 'borderland churches'.

Juist bij deze randen ontstaat hoop. Dat vraagt om een andere manier van denken, ook in gemeenteopbouw. Het gaat niet om een zo snel mogelijke aanpassing aan wat normaal is, een stabilisering van het conventionele. Deze beweging is in ruimere mate voorradig dan we denken. In het pastoraat ligt de aandacht op het individu in de aanpassing aan de realiteit. Breuken moeten geaccepteerd en verwerkt worden zodat het normale leven door kan gaan. In de geestelijke verzorging worden de bewoners van een instelling behandeld als ze geen zin meer kunnen vinden in hun grenssituatie. En wat te denken van de predikant die stelt dat mensen die pastoraat willen, na de dienst een gesprek van 20 minuten kunnen krijgen om hun problemen door te spreken? Een dergelijke visie is vooral bedoeld om de

mensen terug te brengen naar het veilige midden. Gemeenteopbouw kan, vanuit deze visie, alleen maar gericht zijn op de grens en op het uithouden bij de grens. Dat haalt de gemeente uit de comfortzone naar de uitdaging.

Dat is ook een lastige opdracht. We weten dat de trouwe kerkganger van de PKN vooral een traditionele burger is die niet zoveel op heeft met veranderingen.⁷ Die zoekt niet de grenzen op, maar het midden. Die zoekt troost en geen onrust. In de kerk ben je welkom als je je gedraagt zoals zij. Ik vermoed dat de andere kerken hier nauwelijks anders op scoren. Het onderzoek dat Ingeborg Jansen⁸ nu uitvoert naar het missionaire vermogen in Baptistengemeenten laat eenzelfde beeld zien. In zichzelf gekeerde gemeenten met een sterke kom-structuur. En dat terwijl we, aldus Luther, de ander nodig hebben. 'Pas als ik de wereld met de ogen van vreemdelingen en buitenstaanders zie, in hun aangezicht zie, komt zin in een zinloze wereld, die de slachtoffers tot dusver over het hoofd gezien heeft.' (p.80) Godsdienst draait niet om troost en zekerheid, maar om de ontmoeting met het vreemde. De gelovige mens heeft geen thuis. In deze wereld voelt de gelovige zich niet thuis. Zij is bijwoner, parochiaan.

Dat vraagt om een kritische gemeenteopbouw, die laat zien dat de huidige gemeente een andere kan zijn. God zelf komt als een kritische interventie (p.159) en laat zien dat ons ideaal bestaat uit fragmenten. Fragmenten uit het verleden en uit de toekomst die boven zichzelf uitwijzen. Juist door die fragmenten ontstaat een verlangen naar heelheid, die wij niet kunnen bieden en die zich niet vinden laat. Die fragmenten zorgen voor een beweging van onrust. Dat betekent dat elk gemeenteopbouwproces moet zorgen voor onrust, niet om de onrust zelf, maar omdat in de onrust een zoeken kan ontstaan naar een nieuwe bestemming.

Wending naar het alledaagse

Luther pleit voor een ommekeer naar het alledaagse in tegenstelling tot theorie-strategieën. In deze wending draait het om de geschiedenissen van onderop. In gemeenteopbouw gaat dan om het alledaagse leven dat mensen hebben. Hun vragen over hun beroep of verslaving. Individuele ervaringen komen

aan bod, het subjectieve. Dat verdraagt zich niet met een expertmodel in gemeenteopbouw waar de man (meestal een man) aangeeft hoe het moet en wat de norm is. Gemeenteopbouw wordt een theologie van kleine verhalen, waar geen enkele theologie ontworpen wordt die niet door de kinderen is heengegaan. Dat betekent een afbraak van de afstand tussen theoretici en leken en ook het loslaten van een dwingende kerkorde als die in de weg zit.

Wie deze weg gaat, die heeft niet meer één werkelijkheid, maar een reeks van werkelijkheden die telkens opnieuw geconstrueerd moeten worden. Dat vraagt in de optiek van Luther om het toepassen van verschillende perspectieven die met elkaar in verbinding staan. Er is het alledaagse met haar vanzelfsprekende horizon waarop kritisch gereflecteerd wordt. In die zin verabsolueert Luther het alledaagse niet. Het is een hermeneutisch proces dat leerprocessen mogelijk maakt. Het binnenperspectief van de deelnemers aan het gesprek vraagt om een buitenperspectief van de observator. De gemeenteopbouwwerker gaat dan uit van de verhalen van de deelnemers, vooral als ze grensgangers zijn, en laat tegelijk andere mogelijkheden zien. Zo leren de deelnemers met een nieuwe blik naar het alledaagse te kijken. Dat gebeurt aan de grens, die blik ontstaat bij de breukvlakken. Voor gemeenteopbouw vraagt dat om de grenzen in de gemeente op te zoeken en zo het alledaagse onder kritiek te stellen en te zorgen voor verandering. Dat brengt een risico met zich mee. De gemeenteopbouwwerker kan gezien worden als de buitenstaander die de veiligheid bedreigt en daarom moet verdwijnen naar de andere kant van de grens. Dan kiest een

gemeente ervoor zichzelf op te sluiten en niet voor de vrijheid te kiezen.

In gemeenteopbouw gaat het erom meerdere perspectieven neer te zetten, de meerduidigheid van het alledaagse inzichtelijk maken. Niet de orde maar de chaos wordt tot thema. Niet het totaal maar de casus is uitgangspunt. Niet de systematische theologie is het hoogste, maar de kleine verhalen. Dat vraagt eerder om kunst dan om een theoretische verhandeling.

Luther geeft goede aanzetten die de moeite van verdere doordenking waard is. Zijn werk was niet af en met dat onaffe werk moeten we het doen, of beter, vandaar uit vraagt Luther ons om deze gedachten verder uit te werken.

Noten

1. Gerrit Noort e.a.; Als een kerk opnieuw begint, handboek voor missionaire gemeenschapsvorming, Zoetermeer 2008 p.220
2. Henning Luther, Religion und Alltag, Bausteine zu einer Praktischen Theologie des Subjekts, Stuttgart 1992.
3. De bladzijdennummers verspreid door dit artikel verwijzen naar de betreffende passages in dit boek van Henning Luther.
4. Zie bijvoorbeeld hoofdstuk 4 van Jan Hendriks, Verlangen en Vertrouwen, Kampen 2008
5. In het Engels heet dat foundationalism, een lastig te vertalen term, omdat fundamentalisme iets anders is. Het gaat om een funderingsdenken. Vanuit de fundering wordt gebouwd aan een systeem.
6. Met de nodige voorzichtigheid zie ik dit in de nieuwe missionaire strategie van de PKN. De kerk bedient zich nadrukkelijk van marktstrategieën en terminologie, en wil een nieuw publiek binnenhalen. Het is een kombatadering. Nogmaals, met de nodige voorzichtigheid, ik heb er niet uitvoerig naar gekeken.
7. Zie ook Sake Stoppels, Voor de verandering, Boekencentrum 2009 p. 109
8. Ingeborg Jansen is gemeenteopbouwwerker in de Unie van Baptisten Gemeenten in Nederland.

DISCUSSIE

Die Frage müsste jetzt wohl weniger lauten:

Wozu Kirche?, als eher: Wie Kirche? *

Jan Hendriks

Ontwikkelingen in gemeenteopbouw

Daarover ging het referaat van Jozef Wissink op de jubileumbijeenkomst van 26 november 2009. Het referaat is te lezen in het novembernummer van de Nieuwsbrief. Het lijkt me een goede aanzet voor een discussie. Ik hoop dat het er van komt. Ik lever daar graag een bijdrage aan in de vorm van vijf stellingen.

Vijf stellingen als bijdrage aan een gesprek

Stelling 1: Gemeenteopbouw (oikodomeik) en de praktische of empirische ecclesiologie lossen elkaar niet af, maar vullen elkaar aan.

Jozef Wissink stelt dat er twee benaderingen zijn. Kort gezegd het klassieke kerkelijk opbouwwerk (de oikodomeik) en de praktische ecclesiologie. Zijn stelling is dat beiden van belang zijn. Hij stelt verder dat we het een niet moeten uitspelen tegen het ander; de ecclesiologische benadering 'moet een aanvulling zijn, geen aflossing' (p. 22). Ik ben het daar van harte mee eens.

Beiden zijn van belang, beiden hebben recht van bestaan, maar zij hebben ieder een eigen optiek.

De empirische ecclesiologie is uit op het *beschrijven* van de werkelijkheid, kerkopbouw op het ontwikkelen van *handelingsuggesties*. (Zie hoofdstuk 27 van 'Verlangen en Vertrouwen').

Dit verschil in optiek blijkt onder meer uit het verschil in begrippenapparaat. 'Levend Lichaam' kent vier perspectieven, waarmee men zo zorgvuldig mogelijk wil *beschrijven* wat het bijzondere, unieke van een specifieke geloofsgemeenschap is '(Rein Brouwer, 46). Het kerkelijk opbouwwerk is ook gespitt op een correcte beschrijving, maar slechts voor zover van belang voor een diagnose. Voor haar is dus niet alles wat interessant is, ook relevant. In het kerkelijk opbouwwerk worden daarom ook andere categorieën gebruikt (zoals klimaat). Ook worden de categorieën anders geoperationaliseerd, zoals leiding en structuur. Dat ligt voor de hand omdat die categorieën hier gebruikt worden, niet als aandachtspunten voor een beschrijving, maar als aanknopingspunten voor het handelen. De optiek bepaalt ook de inhoud van de begrippen met als gevolg dat, ook als dezelfde woorden worden gebruikt die een andere inhoud hebben. In *Levend Lichaam* gebruiken de schrijvers bijvoorbeeld identiteit en cultuur door elkaar. In het kerkelijk opbouwwerk (en in de Organisatie Ontwikkeling!) staat identiteit vanouds voor het antwoord op twee vragen: 'Wer bin ich? (Wem gehöre ich?); Was soll ich?'

De Identiteit is hier dát aspect van de cultuur dat fungeert als het sluitstuk in het gewelf van een gemeenschap.

Ook de bronnen waarop men zich beroept verschillen. De ecclesiologische benadering

grijpt terug op de *ethnografie*, een kwalitatieve manier van onderzoek door middel van participerende observatie en gericht beschrijven. Het kerkelijk opbouwwerk bouwt vooral voort op *de organisatie ontwikkeling is gericht op innovatie* en vraagt om de vaardigheid in het handelingsonderzoek en het grondig ingevoerd zijn in de veranderkunde.

Stelling 2: Aan de theologische faculteiten heeft de empirische ecclesiologie de plaats van de oikodomeik ingenomen.

Jozef Wissink en ik zijn het er ook over eens, dat de empirische ecclesiologie aan de theologische faculteiten van de universiteiten dominant is geworden. Daar is door Rein Brouwer in de WKO Nieuwsbrief nr. 54 (2004) ook al op gewezen. Hij stelt daar dat als kerkelijk opbouwwerkers de theologische faculteiten verlaten, zij vervangen worden door praktisch-ecclesiologen. De ontwikkeling bij de VU is daarop een uitzondering, wat ook blijkt uit het recente boek van Sake Stoppels 'Voor de verandering'.

De situatie is dus deze: er zijn wel bekwame opbouwwerkers, maar zij worden niet meer benoemd aan de theologische faculteiten. Men (wie eigenlijk?) prefereert theologen. En theologen zijn nu eenmaal meer geïnteresseerd in hermeneutiek (tot verstaan komen) dan in agogiek (tot verandering komen). Zoals Stoppels op basis van onderzoek stelt ('Voor de verandering', p.18).

Dat heeft natuurlijk allerlei gevolgen. Jozef Wissink zegt het als volgt: 'Omdat we aan de academie momenteel deze traditie van de kerkopbouw en haar deskundigheid kwijt aan het raken zijn, ontstaat daar een echte lacune' (p. 22).

Deze ontwikkeling zien we gelukkig niet bij de HBO's. Die streven nadrukkelijk - in de lijn van Firet - naar integratie van het agogische en het hermeneutische moment. Verdere uitbouw en ontwikkeling van de oikodomeik moeten we derhalve vooral van die instituten verwachten. Door deze ontwikkeling begint de situatie in Nederland steeds meer te lijken op bijvoorbeeld die in Duitsland. Ik voeg daaraan toe dat dit ook aan de besturen die zich buigen over teamvorming van predikanten en kerkelijk werkers duidelijk gemaakt moet worden. Die ontwikkeling maakt het des te urgenter dat ook kerkelijk opbouwwerkers

zoals die aan de HBO's worden opgeleid een gelijkwaardige plaats in de kerken krijgen.

Stelling 3: De empirische ecclesiologie heeft zich niet ontwikkeld uit, maar naast de oikodomeik.

Jozef Wissink lijkt de ontwikkeling van het kerkelijk opbouwwerk te zien als een lineair proces. Eerst was er het opbouwwerk, op basis daarvan ontwikkelde zich dan de praktische ecclesiologie. Het één ontwikkelt zich uit het ander. Daarbij dreigt hij de ontwikkeling ongewild ook te trekken in een sfeer van oud en nieuw. Dat wat geweest is en dat wat komt.

Dat is ook historisch onjuist. De geschiedenis laat zien dat er steeds twee benaderingen zijn geweest: de beschrijvende benadering en de op het handelen gerichte benadering.

De beschrijvende benadering stoelt op de (etnografische) benadering van Amerikaanse auteurs als James F. Hopewell '*Congregation. Stories and Structures*' 1987 en Jackson W. Carroll e.a. '*Handbook for Congregational Studies*' uit 1986. Die benadering is in Nederland vertegenwoordigd in de in de vijftiger en zestiger jaren verschenen zeventalige serie '*Handboek Pastorale Sociologie*', onder redactie van W. Banning. *Levend Lichaam*' staat in die traditie.

Het kerkelijk opbouwwerk (oikodomeik) baseerde zich ook op Amerikaanse auteurs; niet op mensen uit de etnografische hoek, maar op mensen uit het opbouwwerk die zich weer beroepen op literatuur uit de Organisatie Ontwikkeling. De titels van hun boeken maken al duidelijk dat het niet gaat om beschrijven, maar om het handelen. Ik noem als voorbeelden: Dietterich en Wilson, '*A process of local Church Vitalization*', Richard E. Rusbuldt e.a. '*Local Church Planning Manual*', Lyle E. Schaller, '*Parish Planning*'. Van dat laatste boek verschenen niet minder dan acht drukken. In die traditie staan in Nederland tal van opbouwwerkers, zoals: Steenwinkel, Stoppels, Valstar, Pasveer, Groener, Groen, 't Mannetje, Weverbergh, van Hooijdonk, Hornikx, enzovoort, enzovoort. Maar zij zijn niet (meer) aan een theologische faculteit verbonden op een enkele uitzondering na. En dus hebben zij geen invloed op de opleiding en het onderzoek aan de universiteiten.

Er zijn dus twee stromingen. Die twee stromingen - kort samengevat: Hopewell en

Dietterich - functioneerden niet **na** elkaar, maar **naast** elkaar. Ook vandaag nog. *Levend Lichaam* en *En de Wind steekt op* staan in de traditie van Hopewell c.s.; een *Vitale en Aantrekkelijke Gemeente* in de traditie van Dietterich c.s.

Stelling 4: De oikodomeik is naar haar aard theologisch.

Jozef Wissink suggereert dat het theologisch gehalte van de empirische ecclesiologie groter is dan dat van de oikodomeik. Maar wat wordt bedoeld met theologie? Dat is onduidelijk. De theologie is immers niet één discipline, maar een verzameling disciplines: kerkgeschiedenis, exegese, filosofie, dogmatiek en praktische theologie. Waaraan ontbreekt het in de oikodomeik? Ik vermoed dat Wissink bedoelt dat in de empirische ecclesiologie meer dogmatiek is verwerkt dan in de boeken over gemeenteopbouw. Dat zal wel en dat is ook geen wonder, gezien de achtergronden van de auteurs. Zij zijn theologen die zich richten naar de dogmatiek.

Bovendien mogen we ons uiteraard niet beperken tot één boek. Het ligt voor de hand hierbij ook andere boeken te betrekken, zoals - om maar twee willekeurige voorbeelden te noemen - de inleiding van Henau ('*Zijn verhaal moet doorgaan*'), het handboek van Hornikx ('*Werken aan gemeenschap*'). Durft iemand de stelling aan dat het theologisch gehalte van deze gemeenteopbouw-boeken geringer is dan die van de empirische ecclesiologie?

Er is nog een ander punt: waaraan wordt het theologisch gehalte afgemeten? Aan de hoeveelheid dogmatiek? Dat lijkt mij ten onrechte.

Het theologisch gehalte van het kerkelijk opbouwwerk wordt niet bepaald door de hoeveelheid dogmatiek die er in verwerkt is, maar door de mate waarin het opbouwwerk zich richt op haar eigen missie binnen het geheel van de theologie: het ontwerpen van handelingssuggesties. Die bezigheid is in zich theologisch, in al haar aspecten: haar kijk op de situatie, de keuze van de aandachtspunten, de gevolgde methode, de visie op de roeping van de gemeente, het inzicht in de mogelijkheden. Dat komt tot uiting in de meest gebruikte definitie van kerkelijk opbouwwerk, die van Jaap Firet: '*de theologische theorie omtrent het op gang brengen en begeleiden*

van processen die gericht zijn op het functioneren van de gemeente, in een bepaalde situatie, overeenkomstig haar mogelijkheden en naar haar roeping en van processen die gericht zijn op de vorming van aan dat functioneren adequate structuren'. Het kerkelijk opbouwwerk zal, om aan haar missie te voldoen, in de leer gaan bij dogmatiek, kerkgeschiedenis, sociologie, andragologie, organisatie ontwikkeling en organisatie psychologie, voor zover relevant voor haar missie: **het ontwikkelen van processen en structuren die de opbouw van de gemeente dienen.**

Stelling 5 Gemeenteopbouw is niet een optelsom van theologie, sociologie en agologie, maar integreert die in één optiek: een theologische handelingstheorie.

De definitie van Firet maakt dat direct duidelijk. Die begint immers met de woorden: 'de theologische theorie'. Heel het werk van de praktische theologie is dus theologisch. Bezinning op 'De theologische kwaliteit van het kerkelijk opbouwwerk' is dan ook vanaf het begin aan de orde geweest. Getuige ook het nog steeds zeer lezenswaardige artikel dat Piet van Hooijdonk onder deze titel schreef in 'Praktische Theologie' (1980, 2).

Dus is de opmerking van Jozef Wissink dat de praktische theologie werkt volgens het kop - romp - staartmodel (p. 20) naar mijn mening onjuist. Hij bedoelt daarmee het volgende: 'Aan de kop mogen theologen allerlei vragen stellen, in de romp voeren sociologen en psychologen het onderzoek uit, daarna beoordelen theologen die data normatief en formuleren doelen, waarna het proces wordt aangepakt met agogische competenties'.

Wissink heeft in zoverre gelijk, dat in de allereerste fase van het empirisch onderzoek van de praktische theologie de situatie aan dat beeld beantwoordde. Maar al heel snel is daaraan een eind gekomen. Dat werd ingezet met de discussie over de verhouding van theologie en sociale wetenschappen. Daarover handelt bijvoorbeeld Hans van der Ven in zijn 'Ecclesiologie in Context' (1993). Maar ook al eerder schreef hij daarover. Zo bijvoorbeeld in de aan Haarsma aangeboden bundel (1985). Daarin onderscheidde hij drie mogelijkheden:

* *multidisciplinariteit*: beide functioneren onafhankelijk van elkaar; de socioloog doet onderzoek, de theoloog plaatst daarbij

kanttekeningen. De theoloog is dus afhankelijk van wat de socioloog onderzoekt. In zijn openbare les oefent Frans Haarsma al scherpe kritiek op die situatie. Hij eist een grotere inbreng van theologen op het godsdienst-sociologisch onderzoek. Hij stelt zelfs 'de vraag, of de onderzoeksmethode soms niet zodanig is, dat zij het object van het onderzoek, het geloof geheel of gedeeltelijk vernietigt' ('De leer van de kerk en het geloof van haar leden', 1968, p. 11).

* *interdisciplinariteit*: beide behouden hun zelfstandigheid, en zij zijn in interactie met elkaar.

* *intradisciplinariteit*: hier worden sociologische en psychologische gezichtspunten geïntegreerd in de praktische theologie. Van der Ven: 'Zij stelt immers de empirische onderzoeksmethodologie in functie van theologische doel- en vraagstellingen'. ('Toekomst voor de kerk?', 1985, 39). De praktische theologie koos voor de laatste optie. Met andere woorden: 'het kop - romp - staartmodel' heeft slechts in het allereerste begin even gefunctioneerd. Noodgedwongen, omdat men niet beschikte over eigen onderzoekers. Maar al in de zeventiger jaren werd overgestapt op het model van de multidisciplinariteit. Een illustratie daarvan is de 'overdoop' van het 'Gereformeerd Sociologisch Instituut' in 'Instituut voor Praktische Theologie aan de VU'

Kortom: de praktische theologie en al haar disciplines werden in een theologisch perspectief geplaatst. De definitie van gemeenteopbouw begint dan ook met de woorden: 'de theologische theorie'. Iets anders is natuurlijk of de beoefenaren van dat vak dat op een bekwame manier doen. Als ik dat op mijzelf betrek, dan belijd ik graag dat ik geen theoloog ben en dat ook nooit zal worden. Maar daarop moet een discipline niet afgerekend worden.

Waar het mij om gaat is dat de praktische theologie (en dus ook kerkopbouw) als zodanig, naar haar aard theologisch is. Zij ontleent haar legitimiteit niet aan de dogmatiek. Evenmin als het theologisch gehalte van de dogmatiek bepaald wordt door de hoeveelheid exegese die er in verwerkt is. Overigens is duidelijk dat de praktische theologie veel ontleent aan de dogmatiek, maar niet minder aan de exegese en de kerk-

geschiedenis. Dat laatste in ieder geval veel te weinig. Binnen de gemeenteopbouw gaat het om een praktijk-theorie-praktijk model en beschrijft ze de structuren en de theologie van de gemeente voor zover relevant voor verbetering en vernieuwing.

Ergo

Mijn conclusie is deze: we moeten een scherp onderscheid maken tussen:

de beschrijvende benadering als ‘*Levend Lichaam*’, ‘*Als een kerk opnieuw begint*’, Geloven in gemeenschap, en

de op innovatie gerichte benadering van de oikodomeik. Zoals bijvoorbeeld ‘*De gemeente tussen openheid en identiteit*’ (Joh. Pasveer), ‘*Verlangen en Vertrouwen*’ (Jan Hendriks) of ‘*Werken aan gemeenschap*’ (René Hornikx) en vele andere studies.

Zij verschillen van elkaar in doel, dus in vraagstelling en in theorie (en begrippenkader) en daarmee in ‘opbrengst’ en in praktische relevantie. (Dat heb ik uitgebreid beschreven in *Verlangen en Vertrouwen*, hoofdstuk 27, vooral de pp. 366-376). Daarom nu slechts kort.

De beschrijvende benadering heeft als *doel*: ‘*beschrijven* wat het bijzondere, unieke van een specifieke geloofsgemeenschap ‘is (Levend Lichaam, 46) en daarom luidt haar *vraagstelling*: hoe ziet het fenomeen er uit. En dat vraagt om een daarop gerichte theorie: bijvoorbeeld de vier perspectieven van Levend Lichaam en dat geeft een specifieke *opbrengst*: inzicht in een fenomeen en heeft gevolgen voor de *relevantie*: om relevant te zijn voor de praktijk moeten die beschrijvingen geïnterpreteerd worden; dat komt **ná** het onderzoek! Vaak in een aparte paragraaf: ‘Aanbevelingen voor de praktijk’.

De oikodomeik heeft als *doel* het genereren van handelingssuggesties (processen en adequate structuren) en daarom is haar *vraagstelling*: onder welke condities kan het anders/beter? En vraagt om een *ontwerpende theorie*: bijv. de vijf met elkaar in een systeem verbonden factoren uit Vitale en aantrekkelijke gemeente; gebaseerd op Organisatie Ontwikkeling, waarbij er vanuit gegaan wordt dat deze factoren het functioneren van de gemeente (ten goede en ten kwade) beba-kenen. Dat geeft de *opbrengst*: op het empirisch onderzoek gebaseerde handelings-

suggesties (dus **in en door** onderzoek gevalideerd).

Uiteraard gaat het slechts om een voorlopige theorie die in de praktijk getoetst moet worden; inmiddels heeft onderzoek uitgewezen dat onder die 5 nog twee andere liggen die als ‘onuitputtelijke energie bronnen fungeren’ (Roland van der Vorst, 2009). Dat inzicht leidde tot een aanvulling van de theorie. In ‘*Kerkvernieuwing ...een uitdaging*’ wordt dat verder uitgewerkt naar methoden en modellen.

De relevantie: dé vraag is ‘Wie?’

Je kunt je natuurlijk afvragen waar ik mij druk over maak. Hierom en hierover: het is voor de kerk van wezenlijk belang dat er blijvend gezocht wordt naar *op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde concrete handelingssuggesties*. Meer dan ooit. Jozef Wissink en ik zijn het roerend eens. Het is niet voldoende en - voeg ik daar aan toe - op den duur zelfs demotiverend om de gemeente met ik weet niet wat voor opgaven op te zadelen: gemeenschap zijn, herberg zijn in een onherbergzame wereld, vindplaats van heil, creatief omgaan met pluraliteit, missionair zijn als kerk en als individueel gemeentelid, het ambt de gestalte geven van dienst, de gemeente opwekken zich als diaconale gemeenschap in te zetten voor ..., enz. enz.

Dat is zelfs disfunctioneel als dit niet gepaard gaat met bezinning op de vraag: Hoe zal dat geschieden? Daarmee bezig zijn is de missie van kerkopbouw, of oikodomeik. Daarvan moeten we ons niet laten afbrengen door opmerkingen als ‘de kerk is niet maakbaar’, ‘het is *natuur*-lijk dat kerken eens ten grave worden gedragen’. Dat type opmerkingen kunnen we met Abraham Kuiper typeren als ‘zelfbehagend kleingeloof’.

Handelingssuggesties ontwikkelen. Daarop gericht zijn is meer dan ooit nodig. Zoals de katholieke hoogleraar dogmatiek uit Erfurt, Eberhard Tiefensee al zei: ‘*Die Frage müsste jetzt wohl weniger lauten: Wozu Kirche? , als eher: Wie Kirche?*

‘Eben, Herr Professor ‘ Dat laatste zei hij overigens niet, maar ik en ik hoop alle opbouwwerkers met mij.

* Menco van Koningsveld, Sake Stoppels en Eduard Groen ben ik zeer erkentelijk voor hun heldere kritiek op een eerdere versie. JH

IMPRESSIE

De werkelijkheid waarderen; 25 jaar kerkopbouw

Carla Berbée

Na de jaarvergadering met veel oude bekenden en enkele nieuwe gezichten samen een snelle lunch en dan naar de grote zaal (d.w.z. de kerk in) voor het echte jubileum. Eigenlijk een mooi beeld van kerkopbouwers: die van de beslotenheid een hele hoge ruimte bouwen met plek voor velen. Ook hier: leden, oud leden, bekenden, nieuwe gezichten en founding fathers (de drie die nog leven, en hoe!)

Middagvoorzitter was Eduard Groen, ons meest recente bestuurslid. Hij heette de aanwezigen welkom en lichtte de opzet van deze middag toe. Bij een jubileum kan het niet uitblijven: een terugblik en wat vooruitkijken (drieslag verleden, heden en toekomst). Door gasten en eigen mensen.

Modellen als geschiedenis

Jozef Wissink probeerde als relatieve buitenstaander (geen opbouwwerker) aan de hand van de theoretische concepten en modellen een ontwikkeling te schetsen van de discipline kerkopbouw¹. Tot aan 1990 was er een toptijd gegroeid. Volgens Wissink zitten we momenteel op een keerpunt.

- Door de verdere decimering van het aantal kerkleden. Feitelijk moeten we de krimp organiseren. De kernvragen die leven zijn veeleer catechetisch van aard. Ook kerkopbouw kan de geloofscrisis niet keren.

- Door een nieuwe inbreng van een theologisch waarnemen. Kerkopbouw werd voorheen vooral gezien als een technisch-agogische discipline, waarbij de uitvoering voorop stond. Maar daaronder ligt een gelovig verstaan en interpreteren. Dat vraagt o.a. een geestelijk onderscheidingsvermogen. Daardoor is kerkopbouw inmiddels zelf ook object van theologiseren geworden. Daarbij mogen agologie, praxis en theologiseren niet tegen elkaar worden uitgespeeld.

- En door de verschuiving van kerkelijk opbouwwerk van een tweede naar eerste lijnswerk. Van ontwikkelingen faciliteren zijn kerkopbouwers inmiddels zelf verantwoordelijk hiervoor geworden.

Ten slotte: kerkopbouw is altijd het beroep van de toekomst geweest: met de blik vooruit bouw je wat op!

Er ontspan zich daarna met de zaal een mijmerend gesprek. Daarbij signaleerde

Wissink nog dat momenteel het doel van kerkopbouw meer is: het zoeken naar nieuwe wegen voor geloofscommunicatie. En wel in dialoog met de Umwelt. Dat vraagt ook dat theologische kennis langzaam moet groeien en rijpen en dat vraagt weer tijd!

Eduard Groen merkt tenslotte nog op dat inmiddels voor het WKO niet alleen de universitaire wereld tot de gesprekspartners hoort, maar ook de HBO-instellingen binnen de horizon gekomen zijn.

Intermezzo

Tijd voor een intermezzo o.l.v. Jodien van Ark, een van de founding daughters (of tweede generatie moeders) die het WKO leidt in andere werkvormen. Zij wilde vooral theorie met de praktijk verbinden en nodigde de aanwezigen actief daarbij uit. Het hele gezelschap maakt zich aan elkaar kenbaar 'met de benen': waar sta je zelf? Qua opleiding door Nederland, welke functie heb je en hoe lang ben je al WKO-lid?

Jodien peilde tenslotte de mening van de verzamelde opbouwwerkers over een aantal stellingen. En daarbij was de hele kerkruimte weer nodig. Of we inmiddels krimpbegeleiders geworden zijn (docenten: nee hoor, werkers:

jawel). Of we een nieuw missionair elan nodig hebben (jawel). Of kerkelijk opbouwwerk eigenlijk eerste lijnswork geworden is (ja!!). Waren we vroeger vooral links, zijn we tegenwoordig meer spiritueel? (ja en nee). Kerkopbouwers hebben het beroep van de toekomst! (wat een diagonale rij door de hele ruimte opleverde, dus....)

Al met al gaf deze aanpak een heleboel energie en onderling contact.

Waarderend onderzoeken

Een nieuwe trend werd ingeleid door Eduard Groen. Hij vertelde hoe hij op een vergadering van de volleybalclub niet direct aan de orde stelde hoe de kwijnende vereniging dit dacht te gaan aanpakken, maar legde de vraag op tafel: 'wat maakt dat jij blijft?' En toen werd het een hele andere, boeiende avond.

Eduard introduceerde Robbert Masselink van wie deze wat andere benadering stamt: appreciative inquiry (waarderend onderzoeken). Wel aan de hand van voorbeelden uit de kerkelijke praktijk.

Robbert Masselink

Waarderend onderzoeken kent vier fasen:

RECENSIE

Zeven is ruim voldoende

P.G. van Hooijdonk

Zeven is ruim voldoende zou ik een persoonlijk document willen noemen. De auteur geeft er blijk van een predikant te zijn in hart en nieren; oorspronkelijk van de Gereformeerde Kerken in Nederland, nu een kritisch lid en actief vrijwilliger in de Protestantse Kerk in Nederland.

Dit boek hebben wij te danken aan het jarenlang docentschap homiletiek aan de Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij stamt uit de

- 1) Vertellen (of ontdekken), verbeelden, vernieuwen en verwezenlijken. In een gevarieerde groep laat men vertellen over het beste wat zij zijn tegengekomen. Daarbij vormen de kwaliteiten en waarden van wat aanwezig is de rode draad.
 - 2) Hoe kun je wat belangrijk is vervolgens laten groeien? Daarvoor moet je samen dromen en nadenken en verbeelden, bijv. in een werkconferentie.
 - 3) Om een nieuw ontwerp te kunnen maken moet je uit het scala aan beelden uit de vorige fase een keuze maken. En wat is nodig om die nieuwe beelden te bereiken? De vernieuwing zit daarin dat je probeert te doorbreken waar de ontwikkeling op vast blijkt te zitten.
 - 4) Uiteindelijk bereik je je bestemming of kun je een beeld realiseren. Dat kan alleen met commitment van alle deelnemers; de leiding zal akkoord moeten gaan met de uitkomsten van dit proces.
- Tenslotte Masselinks tip: laat mensen van 'buiten' meepraten; of: praat eens over wat goed is gegaan i.p.v alle problemen.

Na afloop wachtte een borrel in de hal van de Bergkerk. Huidige voorzitter Jan van Diepen bracht een toast uit, gevolgd door de werkers van het eerste uur Jan Hendriks en Piet van Hooijdonk.

De beheerder van de Bergkerk die ons zo vaak een hartelijke ontvangst bereidt, werd nog eens extra bedankt. En toen zette het hele gezelschap (of wat daarvan over was) zich in beweging, de kerk uit, de heuvel af en de binnenstad in voor een genoeglijke maaltijd in een brasserie.

1. De lezing van Jozef Wissink vindt u terug in Nieuwsbrief nr.70, november 2009, pag.18 - 23

school van prof. dr. Jaap Firet en zijn medewerker gemeenteopbouw dr. Jan Hendriks. Ik noem deze namen, omdat zij het referentiekader van dit boek vormen. Als docent houdt

Jelle van Nijen je stevig bij de les van de Praktische Theologie. Hij leert je een praktisch theologisch model van pastoraal handelen. Het handelen wordt uiteen gelegd in zes elementen:

Wie is er bij betrokken

Wat is er **aan de hand**

Waarin, in welke vorm wordt het zichtbaar

Waar speelt het zich af

Waarvan maakt het deel uit

Van waaruit wordt het gevoed.

Door interactie van deze zes elementen ontstaat het zevende element: deelgenootschap. Deze zeven elementen verklaren de titel *Zeven is ruim voldoende*. Het klinkt technisch. Ze worden speels, als je op de titelpagina twee tollens ziet, die deze zeven elementen oppakken, een plaats geven en ze in beweging brengen.

Woorden en tekeningen hebben hun betekenis. Het zevende, samenbindende element, noemt hij 'deelgenootschap'. Hij vermijdt de termen gemeente, parochie, kerk, om de negatieve klanken van de termen bij vele mensen te vermijden. Tegelijk is hij overtuigd van de bindende krachten in gelovige mensen, maar die krachten nemen velerlei gestalten aan. Daarom gebruikt hij de term deelgenootschap waar anderen over gemeente zullen spreken.

Gelovigen zijn zoekende mensen, maar Jelle wil ze niet de woestijn in sturen. Hij biedt ze een samenstel van ijkpunten om hun handelen te controleren, of zij op de juiste koers liggen. Hij ontloopt de ontwikkelingen van geloof en kerk in de samenleving niet, en spreekt niet alleen van de ontbindende krachten in de samenleving, maar ook van de ontbindende krachten in de kerken zelf.

Tegelijk blijft hij zich bewust van de kracht van het Evangelie. De tol houdt de werkende krachten bijeen en vindt zijn houvast met de punt in de grond. Deze punt van de draaiende tol ziet hij als een bron; daar komt alle kracht vandaan: de bron van het dynamische, kolkende water. De tol moet draaien, want anders valt hij om.

Jelle is woord- en taalgevoelig. Als lezer word je in zijn uiteenzettingen meegetrokken. Daarvoor heb je een taal filosofische aanleg nodig. Maar hierbij moet ik vooral onderstrepen: Jelle is symboolgevoelig. De mensen, de dieren, de dingen om je heen

dragen diepere lagen in zich die de creativiteit van Gods schepping verraden. Zij zeggen ons iets, zij vertellen ons van Gods goedheid, van zijn liefdevolle genegenheid tot in de diepere lagen van toewijzing en vertrouwen. Jelle illustreert dit aan de hand van zijn verhalen uit de pastorale praktijk. In verdrietige verhalen wordt met geduld door mensen de handreiking van God ontdekt. Samen met Jelle als herder ontdek je het lichtende gelaat van God.

Tegelijk word ik als katholiek theoloog door dit gelovig geschreven boek tot nadenken gestemd over het sacramentele karakter van onze kerktheologie. Ik lees in de *Katechismus van de Katholieke Kerk*: 'in heel haar wezen en in al haar leden wordt zij gezonden om het mysterie van de heilige Drieëenheid te verkondigen en ervan te getuigen, het te actualiseren en te verbreiden'. Zouden Christus en de Heilige Geest niet oorspronkelijker en directer uit de verf zijn gekomen? Het symbool van één lichaam is dan levendiger dan een tol, hoe interessant en verruimend dit als symbool ook is. Het priesterschap van alle gelovigen is juist met het oog op pastoraal handelen in onze katholieke kerken nog steeds een begrip waar de kerkelijke hiërarchie in zijn uitwerking moeite mee heeft. Maar het sacramentele ambtskarakter vindt in dit boek nog niet voldoende aanknopingspunten. Jelle is een dienaar van het woord in de Protestantse Kerk in Nederland. Maar misschien zal hij bij deze confrontatie liever een andere term gebruiken. Voor katholieke ambtsdragers vind ik dit een waardevol boek.

Jelle van Nijen, *Zeven is ruim voldoende; Geloven een kans geven*. Kok, Kampen 2009, 416 pagina's. ISBN 9789043515610, €29,95.

Wij kiezen voor eenheid

Erik Sengers

Oecumene is in het zelfverstaan van de christelijke kerken uitermate belangrijk. De Bijbelse opdracht om één en onverdeeld de Blijde Boodschap te verkondigen, en de onderlinge eenheid te bewaren, worden gezien als een heilige plicht van de kerkelijke leiders. De verdeeldheid van de christelijke kerken - een historisch gegeven vanaf de vroegste organisatorische vormen van dit geloof - wordt daarom door die leiders gezien als iets kwalijks, als een ‘zonde’.

Dat Christus het hoofd van de kerk is, daarover zijn ze het eens. Maar hoe de ledematen zich tot elkaar verhouden is onduidelijk. En dat er in het huis van de Heer vele kamers zijn wordt ook niet betwist, maar wel wie de kamer met het mooiste uitzicht heeft. Veel oecumenische goodwill gaat kapot aan ijdelheid... Om die zonde te overwinnen zijn er in de loop van de geschiedenis vele pogingen gedaan om die eenheid (gedeeltelijk) te herstellen: concilies, vergaderingen, pamfletten, rituele verzoeningen..., maar de eenheid is verder weg dan ooit. De verdeeldheid of in mijn woorden pluriformiteit was nog nooit zo groot.

Tegelijkertijd neemt de belangstelling voor het christendom in onze streken eerder af. In deze situatie zien kerkleiders een nieuwe noodzaak voor oecumene: als we maar eerst voldoen aan de Bijbelse opdracht van eenheid, dan zal Christus in ons zichtbaarder worden, en zal het ook beter gaan met de kerken.

Het afgelopen jaar zijn er verschillende boeken verschenen over de oecumene. Er was ook wat te vieren: 60 jaar wereldraad van kerken en 40 jaar Nederlandse Raad. Ter gelegenheid van deze beide jubilea verschenen twee boeken die - voor zover ik erin gekeken heb - nogal apologetisch waren. De oecumene heeft veel goeds gebracht, de kerken zijn nader tot elkaar gekomen, de stem van de kerken is helderder geworden, dankzij oecumene zijn vele sociale projecten tot stand gekomen, enzovoorts.

Tegelijkertijd was er ook kritiek: het gaat niet goed met de oecumene. Vaak wordt daarbij gewezen naar de katholieke kerk, alsof die de enige boosdoener zou zijn: door haar strikte definitie van ‘kerk’ en harde lijn waar het gaat om interkerkelijke vieringen zou de positieve lijn van oecumenisch leven geblokkeerd worden. Maar ook aan protestantse kant zijn er bezwaren. Zo zei een vijftienjarig evangelisch meisje dat op een reformatorisch VWO zit in de NRC (12.12.2009) dat ze niet met een

katholiek wilde trouwen ‘want die aanbidden beelden’. Van welke dominee en/of godsdienstleraar heeft ze dat geleerd? En ook de voorzitter van de Evangelische Kerk in Duitsland, Margot Kässmann, wijst de gangbare praktijk van intercommunie af. De oecumene loopt enigszins vast nu de meeste theologische punten wel besproken zijn, maar er blijkt een goede Geest nodig is om de standpunten echt tot elkaar te brengen. In de praktijk blijken de eigen belangen van de individuele kerken sterker te zijn. De theologische en organisatorische oecumene is voorlopig aan haar grenzen gekomen.

Een alternatieve vorm van oecumene is de spirituele oecumene, en dat is waar het boek n.a.v. het pamflet *Wij kiezen voor eenheid* zich op richt. Ontsproten aan de verzoeningen in protestantse kringen, o.a. tussen de Pinksterkerken en de PKN (maar de Remonstranten wachten nog steeds op een telefoontje) ontstond in de loop van 2008 een manifest dat door dertien kerkelijke leiders op persoonlijke titel ondertekend werd en dat op 25 juni feestelijk door alle ondertekenaars gepresenteerd werd. Dat leverde meteen al hommeles op, daar ik me herinner dat de Hersteld-Hervormde ondertekenaar werd teruggefloten door zijn kerkgenootschap en hij moest verklaren dat hij erin geluisd was – het zijn mijn eigen woorden. Het manifest vind ik niet bijzonder; enigszins anathematisch wordt drie keer gezegd dat de ondertekenaars voor eenheid kiezen (alsof eenheid geen *gave* is), omdat Christus zelf één is, omdat er een gezamenlijke opdracht is, dat het eenheid in verscheidenheid is, en dat ze kiezen tegen onverschilligheid en minachting – ze willen samen kerk zijn. Allemaal erg lovenswaardig. In de rest van het boek worden de ondertekenaars geïnterviewd, telkens met deels andere vragen. Dat levert heel persoonlijke antwoorden op, die echter op een paar punten

frappant overeen komen: Nederland is sterk veranderd en doof voor de christelijke boodschap, we hebben verdriet en pijn over de breuken uit het verleden, we moeten gezamenlijk de boodschap verkondigen, de afgelopen decennia is veel geleerd van elkaar, de kerk kan als minderheid functioneren als zout der aarde, en een enkeling ziet dit alles ook eschatologisch. Alle ondertekenaars zijn vol hoop dat God het uiteindelijk goed zal maken. Naast deze interviews, die na verloop van tijd wat vervelen, zijn het manifest zelf opgenomen en een aantal appendices waarvan de functie onduidelijk is. Kortom een boek dat bruist van enthousiasme maar dat realiteitszin sterk ontbeert.

Een aantal punten stuiten me bij deze publicatie tegen de borst. Ten eerste is het christelijk palet verre van volledig of representatief. Opgenomen zijn orthodoxe christenen - in brede zin: twee katholieke bisschoppen (Van Burgsteden en De Korte), PKN-ers (Haasnoot, Plaisier, Eschbach, v.d. Kamp), een vrijgemaakte (Douma) en christelijk-gereformeerde (Van der Veer) dominee en evangelisten als Sleebos en Zijlstra. De enige die niet echt in dit rijtje past is de oud-katholieke aartsbisschop Vercammen. Maar waar zijn de liberale kerken: de remonstranten en doopsgezinden, de Protestantenvbond, waar zijn de apostolische kerken? Worden die niet gezien als christelijke kerken en mogen die niet deelnemen aan de eenheid, het manifest onderschrijven? En waar zijn de migrantenkerken? In tegenstelling tot de liberale kerkgenootschappen worden die in het manifest wel genoemd, maar benaderd zijn ze blijkbaar niet. Moeten die zich voegen in de structuren die door het manifest worden gebaad? Dat is niet erg gastvrij. En waar zijn de groeiende orthodoxe gemeenschappen:

Russisch, Servisch, Grieks? Ze worden door autochtonen sterk gefrequentieerd, mogen die ook deelnemen aan de eenheid? Waarom juist deze selectie die deels voorbijgaat aan de overlegstructuren die in de Raad van Kerken reeds geïnstitutionaliseerd zijn, en deze anderzijds weer niet overstijgt?

Het tweede wat me 'stoort' is dat de verhalen een hoog theoretisch gehalte hebben. Oecumene is iets heel moois en verhevens, dat ben ik met de geïnterviewden eens, maar tegelijkertijd ook iets heel praktisch. Het ideaal moet voor ogen blijven, maar in de lokale gemeenschappen loopt men al snel tegen van bovenaf opgelegde regels aan. Daar doen de geïnterviewden trouwens deels zelf aan mee. Aan de basis worstelt men dus met hoe die oecumene vorm te geven, en daar geeft dit boek geen enkele handreiking voor. Men betreurt de verschillen, breuken, harde woorden uit het verleden, men verexcuseert zich en wil vooral naar de toekomst kijken, gezamenlijke opdrachten formuleren, maar de praktijk is toch een andere. Gezamenlijk avondmaal vieren is er niet bij, dus dat concrete, sacramentele teken van eenheid zal niet getoond worden. De meeste kerken zullen elkaar in gebedsvieringen noch diaconale actie ontmoeten. Er is geen voorbeeldliturgie of opsomming van best practices. Wat blijft is het gevoel van importantie, maar door gebrek aan concreetheid komt dat niet over. En het gaat totaal voorbij aan het feit dat het in de meeste kerken nog steeds gaat om macht en invloed – ook tegenover elkaar - theologisch gezegd: dat ze staan onder de zonde.

Het derde punt dat me verbaasde is de afwezigheid van de Europese Charta Oecumenica. Niet dat ik daar nu zo'n voorstander van ben, maar dat is tenminste iets dat niet op persoonlijke titel door kerkleiders is ondertekend. Het wordt helemaal niet genoemd. Wat is dan de status van dit manifest? Ook dat tekent de oecumene van hedentendage: verschillende mensen komen met een manifest, en je zou kunnen zeggen hoe meer initiatieven hoe beter. Maar voor het grote publiek werkt het eerder contra-productief denk ik zelf. Want op deze manier ontstaat er de oecumene van de orthodoxe christenen, de oecumene van de liberale christenen, de kleine oecumene ter rechterzijde van de PKN, de katholiek-orthodoxe oecumene, en de katholieke-anglicaanse dialoog.

Een knappe heiden die daar nog de verschillen tussen ziet en zich er door laat aanspreken. Als je al één geluid wil laten horen moet je je initiatieven ook inpassen in reeds bestaande en die versterken. Oecumene is denk ik niet gediend bij al teveel initiatieven die uit de onderbuik voortkomen.

Als we nadenken over de betekenis van oecumene in het kader van kerkopbouw, dus breder dan dit manifest, dan komt steeds in me op dat de huidige praktijk van oecumene niet aan haar doel van kerkvernieuwing heeft beantwoord. De oecumenische vieringen die ik eerder nolens volens bezoek (omdat ik niet goed op de kalender van de vieringen kijk - soms sta ik ook voor een dichte deur) blinken nu niet uit door een hoger kerkbezoek en inspirerende vormgeving. Aan de kerkjuridische beperkingen ligt het zeker niet: hier wordt gewoon gezamenlijk de dienst van de tafel gevierd, of de kerkleiders het er mee eens zijn of niet. Als je PKN en RKK bij elkaar doet (toch de meest voorkomende vorm van oecumene op de zondag van de eenheid en op vredeszondag, en andere gelegenheden) is het kerkbezoek niet hoger dan de twee gemeenten opgeteld. Blijkbaar hechten kerkgangers vooral aan hun eigen traditie, ondanks 40 jaar oecumenische arbeid. En ook opvallend jongeren ontbreken: leeft de oecumene niet onder hen? Ik kan het me voorstellen: veel oecumenische vieringen zijn vlees noch vis. Een liedje uit de ene traditie, en een uit de ander, steeds zo gekozen dat iedereen kan meezingen, dan zegt de dominee wat, dan de katholieke voorganger, alles eerlijk afgemeten, als de een de tafelviering doet dan de ander de preek, en zo gaat alles in gemoedelijkheid verder. We praten over de verschillen, maar ook niet te sterk, laten we van elkaar leren, er zijn toch ook overeenkomsten, en we zijn het eens over de sociale inzet. Snel naar de afsluitende koffie, totdat we elkaar weer zien bij de volgende bijeenkomst. Oecumene was ooit bedoeld voor vernieuwing van de kerken, maar op deze manier is het tegenwoordig een rem op vernieuwing.

Volgens mij is de gangbare praktijk van oecumene ten dode opgeschreven. Ik ben veel meer voor de concurrentie van kerken. Als we proberen iedereen aan te spreken, spreken we uiteindelijk niemand aan. Wat het beste is voor de betrokkenheid bij de kerk van Christus, ook

in theologische zin, is dat iedere kerk voor zichzelf een duidelijke boodschap verkondigt: zo zien wij het evangelie, zo viëren wij het evangelie, zo leven wij het evangelie, zo delen wij het evangelie – en we zijn ervan overtuigd dat dit de juiste manier is. Aldus worden mensen aangesproken en gemotiveerd op een veel intensievere manier dan dat geprobeerd wordt een zo breed mogelijke algemene deler te benoemen. Dat roept alleen maar nieuwe afsplitsingen op. Laat elke kerk vooral zijn eigen leden motiveren en proberen zoveel mogelijk leden aan te trekken - ook van andere kerken - en zo vernieuwing tot stand te brengen. Juist door confrontatie komt vernieuwing tot stand, niet door de verschillen toe te dekken. Tegelijkertijd moeten die kerken wel hun bredere roeping voor ogen houden - elke vorm van verkettering tussen volgelingen van Jezus is onzinnig. Maar elke vorm van streven naar organisatorische, ideologische, juridische eenheid moet vermeden worden. Ze hinderen de kerken, ook in hun streven naar opbouw van de gemeente, en moeten daarom ondermijnd worden.

Tenslotte is het voor mij duidelijk dat de heidenen zich hierdoor niet aangesproken voelen, en dus dat de oecumene van vandaag geen bijdrage levert aan kerkopbouw. Vinden mensen één stem van de kerken werkelijk belangrijk? Ik geloof het niet. Men weet niet eens van God af, van Christus en de Bijbel. Mensen zien echt niet de diepere dimensies van het bestaan, zien niet de openheid naar een andere werkelijkheid. Ik schrijf deze zinnen in de tijd van de advent, en zie de blinkende winkels om me heen en meer dan voorheen valt me de wereldsheid daarvan op, die op geen enkele manier naar een andere, bevrijdende werkelijkheid verwijst. Denken we nu werkelijk dat één stem van de kerken daar tegenin kan? En wat is dan die stem? In de praktijk van de oecumene, ook in de zin van het manifest, zal het eerder zo zijn dat er, als er een actie gepland wordt, eerst uitgebreid overlegd wordt over de inhoud en de vorm en dat er veel energie gestoken wordt in de afstemming onderling - energie die veel beter in de daadwerkelijke werving gestoken had kunnen worden. En als die actie gehouden wordt, gaat ze onder in het dagelijkse, wereldse gewoel. En denken we nu werkelijk dat de heidenen zich aangesproken voelen door tekenen van excuus en berouw van enkele

kerkleiders, n.b. op persoonlijke titel? Het zegt ze niets, het betekent niets. Laat elke kerk zelf zijn eigen antwoord vinden dat een bepaald deel van het algemene publiek raakt.

Ik ben niet tegen oecumene, integendeel. Iedereen die mij en mijn biografie kent, weet dat ik oecumene een warm hart toedraag. Maar ik ben teleurgesteld geraakt in de oecumene zoals ik die heb beleefd omdat ze op geen enkele manier bijdraagt aan de opbouw van de kerken. Mijn streven is dat het vuur, de Geest, het Evangelie verder voortgang vindt en ik zie niet hoe dat in de oecumene zoals die nu is, gebeurt. Ik heb een vrij bescheiden beeld van oecumene: we zijn als christenen allemaal op de verjaardag van Jezus. En elk gezin heeft zo zijn eigen karakteristieken. Toch zijn we allemaal familie en horen we bij elkaar. In elke familie zijn er wel eens ruzies, maar die worden door de loop der tijd minder, bijgelegd, vergeten. En door huwelijk komen er steeds weer nieuwe familieleden. Sommige taboes

kun je niet vermijden, en het is goed dat ze er zijn. Maar we laten ons allemaal inspireren door de geest van die ene pater familias. Zo zie ik oecumene, gewoon even los van alle theologische en ecclesiologische discussies: als een groot familiefeest. Daardoor ontmoet ik in de dagelijkse praktijk steeds weer nieuwe christenen met wie ik goed kan samenwerken en leven, van wie ik kan leren. Dat inspireert mij ook in mijn contacten met mensen die nog geen familie zijn. Maar de familie als geheel is te groot om iedereen te kennen. Laat me vooral bij mijn eigen gezin blijven.

Dr. Erik Sengers is godsdienstsocioloog en theoloog, verbonden aan de afdeling sociologie van de faculteit sociale wetenschappen van de VU.

Wilkin van de Kamp, Joke Tan e.a. (red.) *Wij kiezen voor eenheid. Dertien geestelijke leiders onderschrijven het Manifest van Eenheid.* Aalten: Crosslight media.

RECENSIE

Voor de verandering

Martin Frederiks

Sake Stoppels heeft met ‘Voor de verandering’ een boek geschreven over ‘werken aan vernieuwing in gemeente en parochie’. In de *Nieuwsbrief* zijn de laatste jaren vele boeken besproken die ondermeer met verandering en vernieuwing te maken hebben. Logisch als het gaat om de opbouw van de kerk in veranderende tijden. De auteur is docent Kerkopbouw en Diaconiek aan de Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit van Amsterdam en opvolger van Jan Hendriks aldaar. Mede vanuit zijn ervaringen met predikanten-in-opleiding is dit boek ontstaan. De (toekomstige) pastores lijken dan ook de primaire doelgroep van dit boek. Daarnaast is het ook voor bestuurders en kernvrijwilligers een interessant boek om te lezen.

Het boek in grote lijnen

Een aantal punten vallen - in positieve zin - op:

1. Het is vanuit praktijkervaringen geschreven, met veel concrete en herkenbare voorbeelden én met de nodige humor. Dat maakt het goed leesbaar. Het boek houdt de aandacht vast.
2. Het boek is overzichtelijk van opzet. Het overbekende vliegermodel - hier toegeschreven aan Jan Hendriks (zie later) en beschreven in het 7de hoofdstuk – staat in het midden van het boek en wordt eigenlijk door Stoppels van een extra kader voorzien. De hoofdstukken 3, 4, 5 en 6 zijn: de lijst of de randen om het vliegermodel (zie p. 127).

Hoofdstuk 2 over ‘het eigene van veranderen in de kerk’ gaat aan het geheel vooraf. Een concreet voorbeeld van een veranderingsproces volgt daarna in hoofdstuk 8. Het laatste hoofdstuk gaat nog eens dieper in op ‘leiderschap in de kerk’, hetgeen doet vermoeden dat predikanten en pastores in opleiding inderdaad de belangrijkste doelgroep zijn.

Over enkele hoofdstukken apart

a. Hoofdstuk 2 schetst kort en krachtig de kerk naar de essentie: ‘ecclesiologische triniteit’ (verborgen omgang, dienst en gemeenschap), vertrouwen en toewijding en de soms schurende eigenheid in de context van vandaag

(het evangelie is immers confronterend). De voetnoten verwijzen de lezers naar andere literatuur.

b. Hoofdstuk 3 en 4 zijn beide geschreven vanuit de optiek van 'tot verstaan komen', resp. 'Diep leren zien' en 'Het gebed'. Ze zijn op p. 127 m.i. wel wat gekunsteld als randen, respectievelijk aan de bovenkant van het vliegermodel: 'diep leren zien' en aan de onderkant van het model: 'het gebed' geplaatst. Gelet op de complexiteit van een veranderings-traject zou je wellicht juist met gebed, stilte en bezinning moeten beginnen nog voordat je aan de slag gaat. Bezint eer ge begint.

In het derde hoofdstuk 'diep leren zien' gaat het kort gezegd m.n. over de dynamische configuratie van de geloofsgemeenschap als én organisatie én sociale beweging én gemeenschap (p.50). Geloofsgemeenschappen als kluwens. In de latere beschrijving van het veranderingsproces kom ik dat wezenlijke onderscheid of deze ontrafeling eigenlijk niet meer of nauwelijks tegen, terwijl het onderscheid zoveel verschil kan maken in het verloop van het proces.

Het vierde hoofdstuk over het gebed laat zien dat het zwaartepunt van het bestaan van een biddende gemeenschap buiten zich zelf ligt (p. 68). Gedachteloos bidden we wellicht te vaak: Uw Rijk kome. Uw Wil geschiede. Dat we niet alles zelf in de hand hebben, is wel duidelijk, maar hoeveel betekent die overgave en de wetenschap: 'Als de Heer het huis niet bouwt, werken de bouwers tevergeefs' (Psalm 127,1)? Kortom ons werken moet 'ingebod' zijn in een geloofscultuur en gebedspraktijk. Dat maakt niet alleen nederig, maar geeft ook met de woorden van Stoppels: 'ontspannen vertrouwen' (66).

c. Het is goed dat er in dit boek ook veel ruimte wordt gegeven aan: de 'remmende krachten' – een positieve benadering van weerstanden (hoofdstuk 5), en aan de voorwaarden om tot verandering te komen (hoofdstuk 6). Zonder enige twijfel: voorwaarden en randen van het vliegermodel.

d. Het boek eindigt zoals gezegd met een mooi hoofdstuk over 'leiderschap in de kerk'. Daarom ook echt een aanrader voor pastores om te lezen, ook voor pastores in opleiding, want zij kunnen niet goed genoeg voorbereid

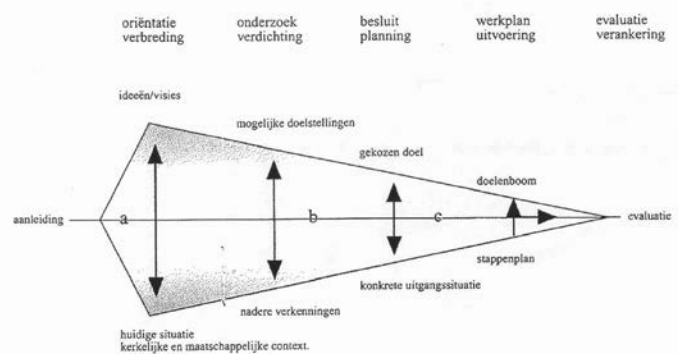
zijn op het werken in een/de Kerk, die nu eenmaal aan het veranderen is.

Een paar kanttekeningen

Een aantal jaren heb ik - een beetje vergelijkbaar aan het werk van Sake Stoppels - in de voetsporen van Piet van Hooijdonk en samen met Ineke Popma de colleges Kerkopbouw verzorgd aan Fontys in Amsterdam. Vooral in het practicum werkten we met het 'vliegermodel'. Vanuit die achtergrond een paar kanttekeningen bij dit boek:

a. Het **vliegermodel** wordt hier aan Jan Hendriks toegeschreven. Die is er ook zeker heel bekend mee geworden. Maar als ik er niet naast zit, is het geïnspireerd op het 'polariteitenmodel' van C. J. Zwart: *Gericht veranderen van organisaties I*, 1972. Jan Hendriks verwijst ook altijd naar deze auteur. Het is dan ook eigenlijk geen vliegermodel maar moet m.i. een slag naar links maken en 'in de breedte' gelezen worden.

Planmatig handelen in schema:

uit: De weg van het plannen, DPC Haarlem, 1995

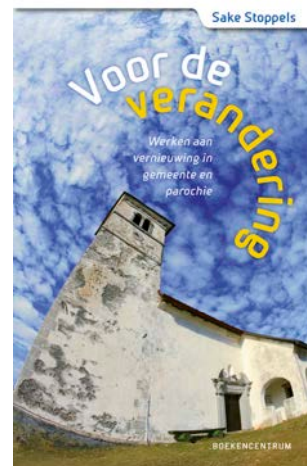
b. Aan het model zijn bij Zwart als vanzelf 'randen' gegeven: de polariteiten verleden - toekomst (op de horizontale lijn) en idee - werkelijkheid (op de verticale lijn). Ik zelf heb dat theologisch zo geduid in de kerkelijke context: op de horizontale lijn staan we in het 'hier en nu'. We komen ergens vandaan (in onze terminologie: protologie) en zijn op weg naar toekomst (uiteindelijk: eschatologie). En juist in het onderweg zijn / op die tijdlijn ervaren we in ons kerk-zijn de spanning tussen de idee, de visies en idealen die we hebben én de feitelijke praktijk, de concrete werkelijkheid. Gaandeweg het proces proberen we in de verschillende fasen (van oriëntatie t/m evaluatie), bij concrete vraagstukken idealen

tot realiteit te brengen. Ons altijd realiserend dat de polariteit ideaal-werkelijkheid slechts partieel kan worden weggenomen. Het uiteindelijke doel houdt ons gaande en nodigt bij een ander vraagstuk uit het model (al dan niet helemaal vanaf het begin of gedurende een aantal jaren vanaf de onderzoeksfase) opnieuw te hernemen.

Interessant aan dit ‘**omgeklapte vliegermodel**’ is ook dat op die tijdslijn van verleden naar toekomst in de verschillende fasen van een proces andere mensen een belangrijke rol kunnen spelen. Voor het doordenken van visies en het analyseren (a) heb je andere kwaliteiten en daardoor ook deels andere mensen nodig dan in de fase van planning (b) of uitvoering (c). Je kunt vrijwilligers ook beter selecteren en contracteren voor een bepaalde taak of tijd. c. Wanneer het boek werkelijk als een leidraad wil dienen voor het hanteren van een veranderingsproces, dan had in hoofdstuk 7 meer ruimte gegeven mogen worden aan het concreet aan de slag gaan, met wat meer voorbeelden. Slechts 12 pagina’s gaan over het maken van een **plan de campagne** tot en met de evaluatie. Uit ervaring met studenten weet ik dat het voor hen relatief niet zo moeilijk is de ‘idealen in de Kerk’ op het spoor te komen en de gangbare praktijk (die daar nooit aan kan voldoen) te beschrijven en te analyseren. Maar de weg van a naar b, het formuleren in/voor de praktijk van een concrete, meetbare en haalbare doelstelling met een daarbij horend stappenplan is vaak een lastige opgave. En pas wanneer aan die doelstellingen in de planningsfase ook heldere indicaties kunnen worden meegegeven waaraan je later kunt aflezen of een doel ook werkelijk is gehaald, is de evaluatie t.z.t. ‘een fluitje van een cent’!

d. Het is een **protestants en Nederlands** boek! Niet dat ik dit boek daarom aan katholieken wil onthouden om te lezen, maar de grondstructuur ademt m.i. de protestantse en misschien zelfs gereformeerde cultuur (de lokale kerk = kerk!). Uitgaande van het onderscheid in de dynamische configuratie overheerst in dit boek m.i. ook de lokale gemeente als gemeenschap. In de voorbeelden komt het aspect van de organisatie, inclusief de landelijke (PKN) of de wereldwijde (RK), heel weinig om de hoek kijken. Waar dat wel aan

de orde komt m.b.t. de R.K. Kerk gaat het m.n. om de ambtsdiscussie.

Een veranderingsproces in een plaatselijke gemeenschap die per definitie een deel van een grote kerk is en wil zijn, een beweging ook die over alle grenzen heen universeel is, brengt andere voor- en nadelen met zich mee, andere spelregels, een andere dynamiek van veranderen en niet-eenvoudig-te-veranderen (wij bepalen in Noord-West Europa alleen het veranderingstempo van de wereldkerk niet!). Dat neemt allemaal niet weg dat dezelfde mechanismen (weerstand en kansen) ook in de katholieke gemeenschap spelen. Er is alleen - voor zover ik overzie - weinig literatuur vanuit de eigen r.k. traditie die met die specifieke eigenheid systematisch rekening houdt.

Aanbeveling

Het boek is het lezen waard, want het is een boek dat één rode draad volgt en daarom heel prettig te lezen is, zeker voor de doelgroep pastores en kernvrijwilligers in de praktijk van gemeente en parochie. Een boek als *Verlangen en vertrouwen* van Jan Hendriks (toch meer een handboek) of *Levend lichaam* (de systematische benadering van de kerk door meer auteurs) stelt veel hogere eisen aan de lezers.

Sake Stoppels; Voor de verandering. Werken aan vernieuwing in gemeente en parochie. Boekencentrum, Zoetermeer 2009. 243 pagina's. €22,50. ISBN 978 90 239 2395 4

VERSLAG JAARVERGADERING WKO - donderdag 26 november 2009

Aanwezig: Corien van Ark - Jodien van Ark - Carla Berbée - Harry Bisseling - Willemien Boot - Co Broekhuizen - Rein Brouwer - Jan van Diepen (voorzitter) - Bert Glorie - Eduard Groen - Jan Hendriks - Piet van Hooijdonk - Henk van Hout - Jaap van Kranenburg - Chris 't Mannetje - Niko Raaphorst - Lydia Roosendaal - Fred Steenwinkel - Hein Steneker - Peet Valstar - Annemarie Visser - Hans van Wijk - Nelleke ten Wolde - Marianne Jongerius (verslag).

1. Opening

Voorzitter Jan van Diepen heet met plezier het grote aantal aanwezigen welkom. Hij vervolgt met een verhaal uit 'Co-creatie van verandering' van André Wierdsma over een groep soldaten die verdwaalt in de Alpen. Ze zijn erg blij ergens in de rugzakken een kaart te vinden. Na de behouden thuiskomst blijkt dit een kaart van de Pyreneeën te zijn!

2. Berichten van verhindering

Nico Belo - Jeannet Bierman - Marianne van Bork - René Erwich - Martin Frederiks - Frits Heijltjes - Han van Peer - Otto Sondorp - Nelleke Spiljard - Derk Stegeman - Piet Timmermans - Hub Vossen - Kees Waardenburg - Anneke Wouda - Henk IJmker.

3. Verslag van de jaarvergadering van 30 september 2008

Op een klein typefoutje na wordt het verslag goedgekeurd met dank aan de samenstelster. Naar aanleiding van het verslag: Er is geen overleg geweest met Handelingen; vanwege het vinden van nieuwe redactieleden konden we het probleem van de Nieuwsbrief zelf opvangen. Naar aanleiding van de opmerking bij de rondvraag van Marianne van Bork wordt gemeld dat wij iemand uit de doopsgezinde hoek in het bestuur willen vragen. De vergadering is van mening dat enige kennis van Mediation voor het werk niet onzinnig is.

4. Jaarverslag Werkverband 2008-2009

Opgemerkt wordt dat het leuk is dat de toolkitdagen zo goed van de grond zijn gekomen. Daarom worden deze voortgezet. Het is een sterk aanbod van het WKO. Daarnaast leveren ze ook nog een klein beetje geld op. Lydia Roosendaal merkt op: als je toolkitdagen nu zo'n succes zijn, kun je mensen dan niet een proeflidmaatschap aanbieden om de sprong tot het lidmaatschap wat kleiner te maken. Dit zou dan bestaan uit een combinatie van contributie, Nieuwsbrief en deelname aan één toolkitdag

naar keuze. Het bestuur zal dit overleggen en kijken wat voor prijskaartje daar dan aan moet worden gehangen.

Co Broekhuizen merkt op dat nogal wat mensen teleurgesteld waren over de toolkitdag over vrijwilligersbeleid. Deze kritische toon vindt hij niet terug in het verslag. Het bestuur vraagt senior consultants voor de toolkitdagen; de intake met de docent vereist aandacht en misschien kan aan deelnemers gevraagd worden wat ze willen. Op deze dag vulde de docent de inhoud van concepten anders in en dat bleek pas op de dag zelf. Nu werd het een herhaling van zetten, waarbij de door hem geschreven brochures behandeld werden. Bovendien uitsluitend vanuit de katholieke invalshoek.

Aandachtspunt voor het bestuur: kritisch zijn met het vragen van docenten en bemiddelen tussen docenten/cursisten.

Piet van Hooijdonk vraagt hoe het bestuur reageert op de ontwikkeling in de katholieke kerk, zoals het verdwijnen van de dienstverlening. Hoe stel je je daarop in? Dat is een zorgpunt. Het bestuur is beperkt in zijn mogelijkheden. Er moet steeds meer contact worden onderhouden met de netwerken. Het verslag wordt goedgekeurd met dank aan Carla Berbée.

5. Financieel verslag 2008-2009

Resultaten 2008. De organisatiekosten zijn iets hoger uitgevallen, omdat we dit jaar vergaderruimte moesten huren.

Chris 't Mannetje en Lydia Roosendaal hebben de cijfers gecontroleerd en geconstateerd dat alles nauwkeurig op elkaar is afgestemd. Wel vinden zij dat de penningmeester een optimistische begroting heeft voor 2009 door de successen van de toolkitdagen. Omdat het jaar al bijna aan zijn einde is, geeft de begroting van 2009 al enigszins de feitelijke loop van 2009 aan.

Het bestuur wordt gedechargeerd. Ze zal de begroting 2010 nog kritisch bekijken als het werkplan klaar is, met name de kosten en inkomsten van de studiedagen. Als er grote

veranderingen zijn, ontvangen de leden een herziene begroting.

Ten aanzien van de contributie wordt voorgesteld deze op €90 te handhaven. De vergadering gaat hiermee akkoord, evenals met het voorstel van Lydia Roosendaal om te kijken of financieel een proef lidmaatschap mogelijk is.

Chris Mannelje heeft twee jaar de financiën gecontroleerd, waarvoor hij hartelijk bedankt wordt. Lydia Roosendaal blijft nog een jaartje en Hans van Wijk stelt zich beschikbaar als nieuw lid van de kascommissie.

6. Werkplan WKO 2010

Toolkitdagen. Op grond van de evaluatie van de afgelopen twee seizoenen willen we dit aanbod graag doorzetten. Voor het komend seizoen wordt gedacht aan

- Werkdag rondom het boek *Gezonde kerk* van Robert Warren. Hiervoor is Otto Sondorp gevraagd.
- Werkdag Missionaire kerk, achtergronden en praktische aanpak. Ton Snepvangers van het bisdom Rotterdam zal deze dag leiden met Hein Steneker. Opgemerkt wordt er dan ook Hans van Ark en Nienke Dijkstra bij te betrekken. De PKN heeft volgende week een studiedag met hen. Het zou dan eigenlijk goed zijn als Ton deze dag kan meemaken. Er is veel over te doen; hoe reageren mensen op al dit gepraat? Als je dit aan de orde wil stellen, moet je een studiedag organiseren. We praten over missionaire kerk in een bestaande setting, maar iedereen heeft een ander concept van missionaire kerk. Ton bekijkt dit alleen vanuit de katholieke kerk.

Er moet een duidelijk onderscheid zijn tussen studiedagen en toolkitdagen. De toolkitdagen zijn bedoeld om beginnende opbouwwerkers vaardigheden aan te leren voor de praktijk. Op zo'n dag is één iemand aan het woord. Het bestuur maakt de keuze; die heeft inzicht / overzicht in de richtingen. Als je één richting naar voren schuift, is dat een didactische beslissing. Ton heeft bepaalde opvattingen. Iemand moet commentaar leveren op de gevolgde methode; juist omdat het beginners zijn. Opgemerkt wordt dat de toolkitdag 'effectief groepen begeleiden' heel goed was; redelijk hapklare en toepasbare brokken.

Dit voorstel vindt men niet toegankelijk, niet laagdrempelig genoeg. Hoewel Ton al gevraagd is, wordt voorgesteld om van

missionaire kerk een studiedag te maken. In combinatie met conflicthantering, mediation en teambegeleiding (Kees Waardenburg). De toolkitdagen moeten in de werving heel concreet gemaakt worden. 'What's in for me' moet duidelijk worden.

Werken aan veranderingsprocessen via nieuwe vormen als gaming. Hiervoor hebben we Veerle Rooze op het oog, maar van haar is nog geen bevestiging ontvangen. Wij willen haar visie horen op hoe veranderingsprocessen gaan. Je kunt veel lezen en filosoferen, maar dan verandert er niets. Je moet doen.

Op de studiedag in mei (Afscheid van een kerk) is gevraagd of er geen bundeling kan komen van onderzoek en publicaties over deze thematiek. Er is een **projectgroep** gevormd, bestaande uit Peet Valstar, Henk de Roest, Harry Bisseling en Fred Steenwinkel, die gaat bekijken wat mogelijk is.

Namens de **redactie** van de Nieuwsbrief meldt Bert Glorie dat hij blij is met zijn twee mederedacteuren. Spontaan komt er niet veel kopij binnen, maar als mensen gevraagd worden wil men meestal wel meewerken. De vergadering is van mening dat de Nieuwsbrief aanmerkelijk beter is geworden.

Als wens wordt uitgesproken een nieuw overzicht van de literatuur op het gebied van gemeente-opbouw en parochieontwikkeling. Verder zou een discussie in een Nieuwsbrief over essentiële stukken ook op prijs gesteld worden.

Onderhouden en uitbreiden netwerk. De dekenale stafdiensten verdwijnen, evenals de fulltime opbouwwerkers. De PKN ontwikkelt een eigen netwerk. Daar wordt de term 'gansen' overigens niet meer gebruikt (=

gemeenteadviseur nieuwe stijl). De netwerken zijn veranderd en uit welke bronnen kunnen wij putten? Peet Valstar heeft het belang van samenwerking bij zijn meerderen neergelegd. Het WKO is geen concurrent als het om bijscholing gaat.

Henk van Hout merkt op dat studenten wel aan bepaalde studiedagen van ons zouden willen deelnemen, maar terughoudend zijn vanwege het geld. Een bijdrage van €20 vinden ze nog veel. Zij die al een baan hebben, moeten aan hun bestuur vaak heel goed uitleggen waarom ze een bepaalde studiedag willen volgen. Je moet je vak bijhouden; in wervingsfolders moeten we voortaan duidelijk aangeven hoe het de deskundigheid bevordert.

Het bestuur moet goed kijken of dat wat wordt aangeboden de prijs waard is. Ook kunnen studiedagen in samenwerking georganiseerd worden.

Aan mensen van buiten die aan een toolkitdag meedoen, moeten we in de evaluatie vragen: hoe wist u dat deze dag werd gehouden.

Studiedagen. Concepten rondom missionaire kerk. Opgemerkt wordt dat het een platgetrapte term zonder inhoud is. Wat zijn de criteria voor de eigen bijdrage van het WKO.

Kijk naar de ontwikkeling in het bisdom Utrecht, de veranderingsprocessen; inspelen op recente ontwikkelingen. Niko Raaphorst: missionaire kerk, samenwerkingsprocessen, in je eigen hol kruipen; die beelden zitten ons dwars.

Piet van Hooijdonk wijst op een omslag : het kerkelijk opbouwwerk verdwijnt; ook in de opleiding; de dienstverlening wordt gekortwiek; de autoritaire manier van besturen. Wat doe je daar als kerkelijk opbouwwerker aan? Niko Raaphorst merkt op: doe daar maar niets aan. Wat je als wko'ers hebt ontwikkeld, kun je als kaart gebruiken. Langs de officiële weg komen wij er niet.

In de opleiding leert men van buiten naar binnen te komen, terwijl volgens Hans van Wijk de kansen juist liggen van binnen naar buiten.

Peet Valstar zou graag op een studiedag het nieuwe boek van Rein Brouwer 'Geloven in gemeenschap' de orde wilde stellen. Hierin wordt een beschrijving gegeven van binnenuit.

Aan de leden zal af en toe gevraagd worden of zij ook een stukje uitvoering willen doen bij het organiseren van studiedagen.

Ter afsluiting meldt Henk van Hout dat LUCE op 26 maart 2010 een studiedag organiseert naar aanleiding van het nieuwe boek van Jan Hendriks, Kerk vernieuwing, gewoon doen. Op weg, visie en vertrouwen.

7. Bestuurswisseling

Er zijn drie bestuursleden aftredend. Jeannet Bierman is twee termijnen bestuurslid geweest; Carla Berbée een termijn. Derk Stegeman maakte nog maar kort deel uit van het bestuur, maar hij heeft in de praktijk moeten constateren dat het niet te combineren valt met zijn werk bij STEK.

Carla vond het uitwisselen over de hekjes heen in het bestuur bijzonder inspirerend; dat gaat ze missen. De drie aftredende bestuursleden ontvangen een klein presentje als dank.

Ook van Hein Steneker liep de eerste termijn af, maar hij heeft aangegeven herkiesbaar te zijn. Daar maakt de vergadering graag gebruik van en hij wordt bij acclamatie herbenoemd. Henk van Hout heeft positief gereageerd op de vraag plaats te nemen in het bestuur, weliswaar met een aantal beperkingen, zoals 'met mate', maar dat geldt voor iedereen. Wij zoeken nog naar twee bestuursleden, liefst een of twee protestantse vrouwen. De voorzitter roept op: stel je beschikbaar of help ons bij het vinden van nieuwe mensen.

8. Rondvraag

Aansluitend op het laatste punt: als er een nieuw bestuurslid wordt gevonden, dan gaat die gewoon meedraaien. Daar is geen extra ledenvergadering voor nodig; de benoeming volgt volgend jaar.

De verandering van datum van deze ledenvergadering is voor sommigen lastig uitgevallen. Wij stellen nu als datum voor volgend jaar vast: **donderdag 16 september 2010**. En dat veranderen we niet meer!

Tot slot nog een hartenkreet van het bestuur: nu er geen docenten van de wetenschappelijke opleiding meer in het bestuur zitten, zoeken wij naar wegen om het contact te verstevigen.

Jubileumviering 26 november 2009

